



Izvještaj o istraživanju:

# SIGURNOSNE POTREBE I PROBLEMI ROMA U BOSNI I HERCEGOVINI

Majda Halilović, Maida Čehajić i Edina Bećirević  
Sarajevo 2015.



## O autoricama:

**Majda Halilović** je voditeljica Odjela za istraživanje Atlantske inicijative u Bosni i Hercegovini. Magistrirala je na Univerzitetu Cambridge, a doktorirala sociologiju i socijalnu politiku na Open Universityju u Velikoj Britaniji. Bavi se istraživanjem različitih aspekata roda i sigurnosti, kao i društvene inkluzije i isključenosti, s nizom publikacija na ove teme.

**Maida Ćehajić** je zaposlena u nevladinoj organizaciji Atlantska inicijativa kao koordinatorica projekta "Rod i reforma pravosuđa u BiH". Ranije radno iskustvo stekla je u Agenciji za ravnopravnost spolova Bosne i Hercegovine, tokom kojeg je bila angažirana na različitim projektima koji su uključivali prevenciju i borbu protiv nasilja u porodici i provedbu Rezolucije Vijeća sigurnosti UN-a 1325 "Žene, mir i sigurnost". Diplomirala je na Filozofskom fakultetu Univerziteta u Sarajevu, Odsjek za historiju.

**Edina Bećirević** je docentica na Fakultetu za kriminalistiku, kriminologiju i sigurnosne studije Univerziteta u Sarajevu. Studirala je na London School of Economics and Political Science (Londonska škola ekonomije i političkih nauka) (MSc medija i komunikacija), Central European Universityju u Budimpešti (magistar političkih nauka) i na Univerzitetu u Sarajevu (dr. sc. odbrane i sigurnosti). Bavi se istraživanjem u oblasti društvene pravde, genocida i ljudskih prava, a objavila je niz publikacija na ove teme.



Izvještaj o istraživanju:

# SIGURNOSNE POTREBE I PROBLEMI ROMA U BOSNI I HERCEGOVINI

Majda Halilović, Maida Ćehajić i Edina Bećirević



Ovo istraživanje pomogla je Ambasada Kraljevine Norveške u Bosni i Hercegovini. Mišljenja, zaključci i preporuke izneseni u studiji predstavljaju isključivo stajališta autora i ne odražavaju nužno službene stavove Vlade Kraljevine Norveške.

Sarajevo, 2015.

Urednica izvještaja  
**Edina Bećirević**

Lektura  
**Zinaida Lakić**

Grafički dizajn i DTP  
**Sanin Pehlivanović**

ISBN  
**ISBN 978-9958-0320-1-1**

Izdavač  
**Atlantska inicijativa**

Slike  
**Romski informativni centar "Kali Sara"**

Copyright © 2015 Atlantska inicijativa. Sva prava pridržana.

Strogo je zabranjeno kopiranje, distribucija, objavljivanje ili izmjena bilo kojeg dijela ovog teksta bez prethodnog pismenog odobrenja Atlantske inicijative.

---

CIP - Katalogizacija u publikaciji  
Nacionalna i univerzitetska biblioteka  
Bosne i Hercegovine, Sarajevo

316.66(497.6=214.58)(047.1)

HALILOVIĆ, Majda  
Izvještaj o istraživanju : sigurnosne potrebe i problemi Roma u Bosni i Hercegovini /  
Majda  
Halilović, Maida Čehajić, Edina Bećirević. - Sarajevo : Atlantska inicijativa, 2015. - 110 str.  
: graf. prikazi ; 23 cm

Bibliografija i bilješke uz tekst

ISBN 978-9958-0320-1-1  
1. Čehajić, Maida 2. Bećirević, Edina

COBISS.BH-ID 22206726

---

## ZAHVALNICA

Autori prvenstveno zahvaljuju građanima Romima<sup>1</sup> koji su učestvovali u ovom istraživanju i koji su svojim iskustvima doprinijeli prikazivanju sigurnosnih rizika s kojima se Romi u Bosni i Hercegovini susreću. Upućujemo zahvale i predstavnicima policije na odvojenom vremenu, ukazanom povjerenju i spremnosti da učestvuju u istraživanju.

Zahvalnost dugujemo i istraživačima Romskog informativnog centra "Kali Sara" koji su predano radili na prikupljanju podataka te istraživaču Atlantske inicijative Adnanu Avdagiću. Posebnu zahvalnost dugujemo Saneli Bešić i Dervi Sejdiću iz Romskog informativnog centra "Kali Sara" na prikazima koje su osigurali za ovo istraživanje te podršci u ostvarivanju pristupa ispitnicima. Zahvalni smo Amini Bukvić iz Atlantske inicijative koja je značajno doprinijela istraživanju pregleda literature i uređivanju dijelova izvještaja.

## Atlantska inicijativa

Atlantska inicijativa (AI) nevladina je organizacija sa sjedištem u Bosni i Hercegovini (BiH). Osnovala ju je grupa univerzitetskih profesora, novinara i analitičara 2009. godine, a bavi se temama kao što su istraživanje sigurnosnih rizika u BiH, integracija BiH u NATO, sigurnost žena i provedba Rezolucije Vijeća sigurnosti Ujedinjenih naroda 1325 u BiH, rod i pravosuđe te sigurnost Roma i povratnika u BiH.<sup>2</sup> Atlantska inicijativa izdaje i akademski časopis *Demokracija i sigurnost u jugoistočnoj Evropi*, kojim se promovira otvorena i informirana debata na temu procesa euroatlantskih integracija Bosne i Hercegovine. AI je priznata u BiH i široj regiji Balkana kao izvor informacija za predstavnike vlasti BiH i druge kreatore politika te one koji se bave profesionalnim radom u oblasti međunarodne sigurnosti.

---

<sup>1</sup> Smatra se da se izraz Romi upotrijebljen u muškom gramatičkom rodu u ovom tekstu odnosi bez diskriminacije i na žene.

<sup>2</sup> Vidi web stranicu Atlantske inicijative: [www.atlanticinitiative.org](http://www.atlanticinitiative.org)

## SADRŽAJ

Zahvalnica	5
Sažetak	8
<b>1. OSVRT NA POLOŽAJ ROMA U BIH</b>	<b>11</b>
1.1. Historijska diskriminacija	11
1.2. Stradanje Roma BiH u toku rata 1992-1995.	13
1.3. Romi u poslijeratnoj BiH	14
1.4. Legislativni/zakonski okvir	18
1.5. Predrasude prema Romima	21
1.6. Zašto sigurnost Roma zahtijeva posebnu pažnju	22
<b>2. PRISTUP ISTRAŽIVANJU</b>	<b>25</b>
2.1. Konceptualni okvir i metodologija istraživanja	25
2.2. Način istraživanja	26
2.3. Metode, odabir učesnika, instrumenti i tehnike istraživanja	28
<b>3. REZULTATI ISTRAŽIVANJA: ISKLJUČENOST I NESIGURNOST</b>	<b>33</b>
3.1. Životne prilike Roma	34
3.1.2. Stambene prilike	38
3.1.3. Uvrede i predrasude prema Romima	45
3.1.4. Napadi na Rome	51
3.2. Romi i policija	56
3.2.1. Mišljenja policije o sigurnosti Roma	69
3.2.2. Vrste prekršaja i krivičnih djela	69
3.3. Odnos policije i Roma	71
3.4. Posebne mjere prema Romima u BiH	73

<b>4. ROMI I PRAVA</b>	<b>75</b>
4.1. Nasilje u romskim zajednicama	79
4.2. Prijavljivanje nasilja u porodici	83
4.3. Problemi sa zakonom i sigurnost u romskim zajednicama	85
4.4. Djeca Romi i sigurnost	89
<b>5. PRIJEDLOZI ROMA ZA PROMJENU ODNOSA VLASTI I SIGURNOSNIH ORGANA</b>	<b>91</b>
5.1. Poboljšanje odnosa s policijom	91
5.2. Promjena odnosa države prema Romima	93
5.3. Uključivanje Roma u kreiranje politika	96
<b>6. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA: ISKLJUČENOST I DISKRIMINACIJA STVARAJU NESIGURNOST</b>	<b>99</b>
<b>7. PREPORUKE</b>	<b>107</b>

## SAŽETAK

Brojna istraživanja i izvještaji međunarodnih organizacija ukazuju na to da su Romi izloženi višestrukoj diskriminaciji i društvenom isključivanju. U odnosu na druge građane u Bosni i Hercegovini (BiH) samo mali broj Roma ostvaruje pristup obrazovanju, zdravstvenoj i socijalnoj zaštiti.<sup>3</sup> Za mnoge romske porodice, koje su nezaposlene, te žive u teškom siromaštvu, nerijetko jedini izvor prihoda predstavlja prikupljanje sekundarnih sirovina.<sup>4</sup> Mali je broj Roma koji su uspjeli dobiti zaposlenje u zdravstvu, policiji, obrazovanju, pravosuđu, ili općenito u državnim službama u BiH.

Unutar ove negativne klime potpunog društvenog isključivanja, te zbog napada na Rome i paljevinu u romskim naseljima, predstavnici romskih organizacija su više puta ukazivali na potrebu da se adresira pitanje sigurnosti Roma u BiH, što je potaklo Atlantsku inicijativu da prvi put u BiH pokrene istraživanje o sigurnosnim problemima i potrebama Roma. Istraživanje su provele dvije bosanskohercegovačke nevladine organizacije – Atlantska inicijativa i Romski informativni centar “Kali Sara“. Istraživanje je zasnovano na kvalitativnoj metodologiji i provedeno je pomoću polustrukturiranih intervjua s pripadnicima romske populacije i pripadnicima policije.

Istraživanje pokazuje da su nezaposlenost, manjak zdravstvene zaštite te neriješena stambena situacija realitet u kojem Romi u BiH žive. Pored toga, priče koje su podijelili učesnici pokazuju da su Romi u BiH izloženi

institucionalnoj i svakodnevnoj diskriminaciji, uključujući vrijeđanja na ulici, dobacivanja, a nerijetki su i fizički napadi na Rome. Istraživanjem je utvrđeno da Romi nemaju potpuno povjerenja u policiju, te da ponekad policiju doživljavaju više kao izvor prijetnje nego sigurnosti. Ono što ovo istraživanje jasno pokazuje jest veza između društvene isključenosti i sigurnosnih problema koje imaju Romi u BiH. Ova veza do sada nije adekvatno adresirana ni u politikama ni u akcionim planovima za Rome i do sada je društvena isključenost posmatrana odvojeno od problema sigurnosti, odnosno nesigurnosti kojoj su Romi izloženi. Izvještaj također pokazuje, a i preporuke upućuju na to da planovi akcije i politike koje tretiraju isključenost Roma trebaju obuhvatiti i pitanje sigurnosti, i to pitanje tretirati paralelno s pitanjima zapošljavanja, siromaštva i pristupa obrazovanju i zdravstvenoj zaštiti.

U istraživanju su učestvovali i predstavnici policije u policijskim upravama, to jest gradovima gdje su intervjuirani građani Romi. Za razliku od učesnika Roma, koji su iznosili slučajeve za koje smatraju da policija na njih nije reagirala korektno, odnosno da policija nije tretirala ozbiljno napade na Rome, predstavnici policije smatraju da policija ima sasvim korektan i profesionalan odnos prema Romima u BiH. Tvrđnje Roma o nejednakom tretmanu i diskriminaciji odbijaju kao neosnovane te tvrde da su često sami Romi uzročnici svoje nesigurnosti i da sami kreiraju sigurnosne rizike. Povodom napada na Rome i paljevinu koje se dešavaju u njihovim naseljima predstavnici policije tvrde da su svi incidenti korektno procesuirani, ali da način života Roma te poteškoće u komunikaciji često onemogućavaju privođenje počinilaca tih djela.

Pored dosadašnje neistraženosti ove teme, izrazito različita percepcija policije i Roma o sigurnosnim potrebama i problemima Roma u BiH još je jedan pokazatelj zašto ovo pitanje zahtijeva ozbiljnu pažnju i posvećenost kako romskih organizacija tako i sigurnosnih i pravosudnih struktura u BiH. Osim što identificira sigurnosne potrebe i prijetnje s kojim se susreće romska populacija, ovo istraživanje otvara put za daljnje ispitivanje i rješavanje ove problematike.

3 Magazin *Vaša prava*, tema broja: Romi u BiH. Dostupno na: [http://www.vasaprava.org/wp-content/uploads/downloads/2011/01/VP28\\_finaV2.pdf](http://www.vasaprava.org/wp-content/uploads/downloads/2011/01/VP28_finaV2.pdf)

4 Evaluacija akcionih planova za rješavanje problema Roma u oblastima zapošljavanja, stambenog zbrinjavanja i zdravstvene zaštite. Dostupno na: <http://www.bospo.ba/dokumenti/evaluacija.pdf>

Na osnovu ovog istraživanja razvijene su preporuke (vidjeti poglavlje Preporuke) za policiju, općinske i kantonalne vlasti te predstavnike nevladinih organizacija koje se bave romskim pitanjima i međunarodne organizacije kako bi se u budućnosti što efikasnije odgovorilo na sigurnosne potrebe i probleme Roma u BiH.

Ovo istraživanje dolazi u momentu kada se u Evropi već čine značajni napori za poboljšanje položaja Roma i smanjenje diskriminacije kojoj su Romi izloženi. Naime, 2. februara 2005. godine proglašen je početak "Dekade uključenja Roma 2005-2015"<sup>5</sup>, koja se bavi tretiranjem različitih problema s kojima se Romi u Evropi suočavaju – od smanjenja diskriminacije do poboljšanja socioekonomskog položaja. Bosna i Hercegovina je "Dekadi Roma" pristupila sa zakašnjenjem, 4. septembra 2008. godine, kada je potpisana Deklaracija o pristupanju BiH projektu "Dekada uključenja Roma 2005-2015". Ovo istraživanje ima potencijal da na određeni način osvijetli kompleksni problem sigurnosti Roma u BiH te da posluži kao impuls za strukture vlasti, međunarodne i domaće organizacije da uključe poboljšanje sigurnosti Roma u svoje buduće akcije i aktivnosti.

<sup>5</sup> Dekada uključenja Roma je političko iskazivanje volje država članica da na institucionalan način riješe problem Roma. Istovremeno, ona predstavlja inicijativu, pokret i projekt kojem je cilj da u desetogodišnjem periodu (2005-2015) značajno smanji diskriminaciju prema Romima i utječe na poboljšanje njihovog socioekonomskog statusa. Dekada uključenja Roma je međunarodna inicijativa koja prvi put i na jedinstven način okuplja predstavnike vlasti, međunarodne vladine i nevladine organizacije i predstavnike romske zajednice s ciljem poboljšanja života Roma na području Europe.

## 1. OSVRT NA POLOŽAJ ROMA U BIH

### 1.1. Historijska diskriminacija

O historiji Roma u BiH nažalost nema dovoljno pisanih dokumenata. Historija prati dolazak Roma iz Indije u evropski dio Bizantskog carstva u 11. stoljeću te stvaranje prvih romskih naselja na području sjeverne Grčke u 14. i 15. stoljeću. Kada je riječ o dolasku Roma u BiH, pojedini autori tvrde da Romi dolaze u našu državu još prije osmanske vladavine, što potkrepljuju dokumentacijom o Romima koji su nosili slavenska imena.<sup>6</sup>

O broju, načinu života i statusu Roma za vrijeme rane faze *osmanske vladavine* postoji malo podataka. Romi se prvi put eksplicitno spominju u BiH početkom 16. stoljeća. Sultan Sulejman Veličanstveni 1530. godine odobrio je Romima naseljavanje i obrađivanje dijela njegovog pašaluka uz plaćanje poreza, te je regulirao pitanje služenja Roma u osmanskoj vojsci. Broj Roma koji su živjeli u BiH za vrijeme osmanske vladavine je teško ustanoviti. Iako tretirani bolje nego u drugim dijelovima Europe u to vrijeme, Romi su nerijetko bili izloženi različitim oblicima diskriminacije, posebno u godinama pred kraj osmanske vladavine. Kao primjer možemo navesti agitiranje protiv romske populacije, koja je optuživana da zarađuje za život na nemoralne načine.<sup>7</sup>

<sup>6</sup> Acković, D. (1994). *Istorijska informisanja Roma u Jugoslaviji 1953-1994*. Novi Sad: Društvo Vojvodine za jezik i književnost Roma – Novi Sad, i Romski kulturni klub – Beograd.

<sup>7</sup> Malcolm, N. (1994). *Bosnia – A short History*. New York University Press.

Za vrijeme austrogarske vladavine u BiH (1878-1918) Romi su bili izloženi međuetničkim tenzijama, poništavanju identiteta, i kao i ostatak stanovništva u BiH bili su prinuđeni izjašnjavati se kao Srbi ili Hrvati. Početkom Drugog svjetskog rata BiH je priključena u sastav Nezavisne države Hrvatske (NDH). Romi, Jevreji i Srbi postali su žrtve genocida. Tačan broj romskih žrtava fašističke politike NDH nikada nije utvrđen, ali se smatra da je ubijeno oko 28.000 Roma.<sup>8</sup> Ubijanje Roma u logorima NDH bio je dio šireg plana nacističke Njemačke koji je započeo 16. decembra 1942. godine, kada je Heinrich Himmler izdao naredbu o sistemskom slanju Roma u koncentracione logore radi njihove likvidacije.

Nepostojanje matične države koja bi se založila za Rome te nedostatak jakih organizacija i lobija unutar romske zajednice rezultirali su time da je genocid nad Romima u Drugom svjetskom ratu priznat tek u novijoj historiji. Stradanje Roma u Republici Hrvatskoj obilježava se od 2012. godine, na Međunarodni dan sjećanja na romske žrtve holokausta, 2. augusta, kao spomen na 1944. godinu, kada je u jednom danu u nacističkom logoru Auschwitz pogubljeno 2.897 Roma. Vijeće Evrope prihvatio je inicijativu više romskih organizacija da upravo taj dan bude dan obilježavanja romskog stradanja.<sup>9</sup>

Stradanje Roma iz BiH u Drugom svjetskom ratu ostavilo je teške posljedice na romsku populaciju. Ako se gleda proporcionalno, Romi su najviše stradali u logorima NDH, odnosno prema broju stanovnika po nacionalnosti najveći broj likvidiranih su bili Romi. Romi su u Drugom svjetskom ratu brojno desetkovani, raseljeni i osiromašeni. Njihovo stradanje desetljećima je bilo neprepoznato i nedokumentirano. Do koje granice je dolazilo obezvređivanje života i bića Roma svjedoci sljedeći citat: "Rome se nije upisivalo u popise kada su dovedeni u Jasenovac. Njih se računalo – 'na vagone'".<sup>10</sup>

<sup>8</sup> Razvitak Roma u Jugoslaviji, problemi i tendencije: Zbornik radova sa naučnog skupa održanog 12. i 13. januara 1989. godine. Beograd: Srpska akademija nauka i umetnosti, 1992.

<sup>9</sup> Rešković, V. (2014). Napokon i u Hrvatskoj inicijativa za spomendan na romske žrtve genocida. Forum.tm. Dostupno na: <http://www.forum.tm/vijesti/napokon-i-u-hrvatskoj-inicijativa-za-spomendan-na-romske-zrtve-genocida>

<sup>10</sup> Ibid.

Dok je genocid nad Židovima nakon rata postao općepoznata, prihvaćena i osuđivana činjenica, genocid nad Romima uglavnom je (čast izuzecima) prešućen. Tako Romi nisu dobili svoje mjesto u Muzeju holokausta u Washingtonu. Njemački sudovi su presudili da su Romi bili ubijani jer su bili obilježeni kao kriminalci, a ne kao pripadnici druge rase. Istina, bilo je i izuzetaka. U jednom slučaju je njemački sud majci ubijenog djeteta u Auschwitzu dodijelio 10 dolara odštete.<sup>11</sup>

Položaj Roma bio je znatno bolji u periodu *socijalizma* u istočnoj Evropi zbog besplatnog školovanja, zdravstva i programa zapošljavanja. Međutim, u tom periodu Romi su gubili svoj identitet zbog snažne asimilacijske politike. Socijalističke vlade odbijale su priznati Romima status nacionalne manjine, a do 1981. godine to su učinili samo Sovjetski savez i Jugoslavija.<sup>12</sup> Prema podacima popisa održanog 1991. godine Romi su najbrojnija od 17 nacionalnih manjina u BiH. Tada su se 8.864 osobe izjasnile kao pripadnici romske narodnosti iako su 10.422 osobe navele da im je maternji jezik romski.<sup>13</sup> Međutim, tokom rata 1992-1995. bilo je značajnog kretanja Roma u BiH i iz BiH, pa su se ovi podaci u protekle dvije decenije nakon njihovog prvog objavljanja značajno promijenili.

## 1.2. Stradanje Roma BiH u toku rata 1992-1995.

Romi su, kao i drugi građani, u ratu 1992-1995. godine bili izloženi progona, deportacijama, ubijanjima i mučenjima, te su bili i zatvarani u koncentracione logore zajedno s drugima. Suprotno od triju dominantnih etničkih grupa u BiH, Romi nisu bili sudionici rata, već su se priklanjali etničkoj grupi koja je činila većinu u sredini u kojoj su oni živjeli, tako da je veliki broj Roma bio ubijen, mučen i prognan zajedno s civilima iz sredina u kojima su živjeli.

<sup>11</sup> Grgurić I. (2010). Povijest diskriminacije Roma – 2. dio. H-alter. Dostupno na: <http://www.h-alter.org/vijesti/povijest-diskriminacije-roma-2-dio>

<sup>12</sup> Ibid.

<sup>13</sup> UNICEF (2013). Položaj romske djece i porodica u Bosni i Hercegovini. Sarajevo. Dostupno na: [http://www.unicef.org/bih/ba/roma\\_families-bh-final.pdf](http://www.unicef.org/bih/ba/roma_families-bh-final.pdf)

Dok je određeni broj zločinaca iz prošlog rata izveden pred lice pravde i optužen, još uvijek niko nije optužen za zločine počinjene nad romskim stanovništvom u periodu 1992-1995. godine. Pravda za pripadnike romske populacije koji su bili žrtve rata do danas je ostala nedostizna.<sup>14</sup>

O učešću Roma u ratu u BiH ne zna se mnogo, kao ni tačan broj žrtava, iako su se borili u sastavu svih triju vojnih formacija i stradali kao i drugi građani. Na osnovu nekoliko istraživanja, očigledno je da su Romi zatvarani u logore, da su bili zlostavljeni i proganjani, a žene silovane. Međutim, nema preciznih podataka, pa čak ni procjena, o stradanju ove najbrojnije nacionalne manjine u BiH.<sup>15</sup>

### 1.3. Romi u poslijeratnoj BiH

Početkom 2007. godine nekoliko romskih nevladinih organizacija, predvođenih Vijećem Roma BiH i uz finansijsku i ekspertnu podršku i pomoći međunarodnih organizacija i donatora, obavilo je zapaženo i relevantno istraživanje o životu pripadnika romskih zajednica u BiH, posebno kad je riječ o stambenom zbrinjavanju, zapošljavanju i nekim drugim sadržajima u oblasti egzistencije ove nacionalne manjine. Jedan od najdragocjenijih rezultata ovoga istraživanja jest onaj o broju pripadnika romske nacionalne manjine u BiH. Istraživanje je pokazalo, bolje reći potvrdilo činjenicu da u BiH u tom trenutku, to jest u prvoj polovini 2007. godine, živi najmanje 76.000 Roma. Ovo je do sada i za sada najprecizniji podatak o stvarnom broju pripadnika romske nacionalne manjine koji žive u BiH.<sup>16</sup>

Kako bi se utvrdio tačan broj Roma u BiH, određene korake poduzelo je i Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH koje je provelo evidentiranje romskog stanovništva i domaćinstava od novembra 2009. do februara

<sup>14</sup> European Roma Rights Center (2004). *The Non-Constituents, Rights Deprivation of Roma in Post-Genocide Bosnia and Herzegovina*. Dostupno na: <http://www.errc.org/cms/upload/media/oo/28/moooooo28.pdf>

<sup>15</sup> Ibid.

<sup>16</sup> Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH (2008). Aktioni plan BiH za rješavanje problema Roma u oblastima zapošljavanja, stambenog zbrinjavanja i zdravstvene zaštite.

2010. godine, te nakon toga anketu u jesen 2010. godine, koja je provedena putem 40 centara za socijalni rad (CSR) širom zemlje. Na osnovu podataka dobijenih u ovim anketama, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice procjenjuje da u BiH živi najmanje 25.000 do 30.000 Roma, iako u Ministarstvu navode da do 39 posto Roma nije učestvovalo u evidentiranju u nekim područjima. "Kali Sara" i druge lokalne romske nevladine organizacije procjenjuju da broj Roma u BiH iznosi od 80.000 do 100.000.

Romi predstavljaju etničku grupu koja je već stoljećima predmetom predrasuda, sistematskog progona i diskriminacije. Nakon višestoljetnih progona te stradanja Roma u Drugom svjetskom ratu, od početka devedesetih godina 20. stoljeća Romi su opet postali meta rasno motiviranog nasilja u velikom broju evropskih država, naročito centralnih i istočnoevropskih zemalja.<sup>17</sup> Organizacije koje se bave ljudskim pravima iz godine u godinu dokumentiraju da su Romi izloženi najvišem stepenu diskriminacije, te da su višestruko ugrožena njihova građanska, politička i ekonomска prava.<sup>18</sup> Veliki broj romske djece ili nije upisan u školu ili napušta školovanje prije dobijanja diplome, a pristup zdravstvenoj i socijalnoj zaštiti ostvaruje tek mali broj Roma.<sup>19</sup>

Romska populacija u BiH suočava se s višestrukom isključenošću, koja utječe na sve aspekte javnog i privatnog života Roma. Velike probleme za romsku populaciju predstavljaju pitanja stambenog zbrinjavanja, nezaposlenosti, ostvarivanja prava na zdravstvenu zaštitu i obrazovanje romske djece. Brojni Romi žive u romskim naseljima, na deponijama, u napuštenim barakama i kućama, često bez kanalizacije, vode i struje, te pripadaju populaciji raseljenih osoba koje nisu ostvarile uvjete za povratak i kojima nije osigurano adekvatno stanovanje.<sup>20</sup>

<sup>17</sup> Udruženje "Vaša prava BiH" (2010). *Romi u BiH*. Dostupno na: [http://www.vasaprava.org/wp-content/uploads/downloads/2011/01/VP28\\_finaV2.pdf](http://www.vasaprava.org/wp-content/uploads/downloads/2011/01/VP28_finaV2.pdf)

<sup>18</sup> Ibid.

<sup>19</sup> Roma Education Fund (2009). *Advancing Education of Roma in Bosnia and Herzegovina: Country Assessment and the Roma Education Fund's Strategic Directions*. Budapest: Roma Education Fund.

<sup>20</sup> Human Rights Watch (2012). *Second Class Citizens. Discrimination against Roma, Jews, and Other National Minorities in Bosnia and Herzegovina*. Human Rights Watch.

Zbog specifičnog načina života romskih zajednica, Romi u BiH naročito su ugroženi jer ne posjeduju lične dokumente, čime im se ograničava pristup građanskim, političkim, socijalnim, ekonomskim i kulturnim pravima. Nedostatak ličnih dokumenata predstavlja prepreku za integraciju Roma u lokalne zajednice. Bez odgovarajućih dokumenata, Romi nisu priznati kao osobe pred zakonom i često su izloženi riziku od apatridije i zloupotreba, među kojima je i trgovina ljudima. Djeci koja ne posjeduju validne dokumente uskraćuje se upis u škole, odrasle osobe ne mogu legalno raditi, a zdravstvena zaštita i socijalne usluge su nedostupne.<sup>21</sup>

Romi nailaze na brojne prepreke u ostvarivanju pristupa osnovnom i srednjem obrazovanju.<sup>22</sup> Često siromašne romske porodice ne mogu platiti troškove školovanja djece, kao što su knjige, odjeća, obuća te prijevoz od kuće do škole. Zbog siromaštva, društvene isključenosti i prepreka u ostvarivanju redovnog obrazovanja neke romske porodice upisuju djecu u specijalne škole, što dodatno produbljuje marginalizaciju.<sup>23</sup>

Romska populacija se tradicionalno suočava sa socijalnim isključenjem. Istraživanje višestrukih pokazatelja (2012) potvrđuje da je, prema gotovo svim pokazateljima, položaj Roma znatno lošiji nego u općoj populaciji. Stopa upisa romske djece u osnovne škole je 69 posto. Kada je riječ o srednjoškolskom obrazovanju, izuzetno je mali broj romske djece koja pohađaju srednju školu, svega 22,6 posto u odnosu na 91,8 posto djece iz opće populacije. Stopa pismenosti među Romkinjama u dobi od 15 do 24 godine bila je svega 68,9 posto u odnosu na 99,3 posto kod žena iste dobi u općoj populaciji. Prosječan broj godina školovanja kod Roma dobi od 16 do 24 godine života bio je 5,3, dok je kod opće populacije 11,1 godina. Nadalje, kada se radi o obrazovanju nakon srednje škole (ISCED 4+), jaz između Roma i opće populacije bio je očit:

<sup>21</sup> Udrženje "Vaša prava BiH" (2010). *Romi u BiH*. Dostupno na: [http://www.vasaprava.org/wp-content/uploads/downloads/2011/01/VP28\\_finaV2.pdf](http://www.vasaprava.org/wp-content/uploads/downloads/2011/01/VP28_finaV2.pdf)

<sup>22</sup> Vijeće ministara BiH (2005). *Strategija BiH za rješavanje problema Roma*. VMBiH, broj164/05. Sarajevo.

<sup>23</sup> Bećirević, M. (2007). *Inclusion of Roma children in BiH education: main challenges and the ways to overcome them*. Open Society Fund in Bosnia and Herzegovina.

10 posto opće populacije je završilo ovaj stepen obrazovanja u odnosu na 0 posto romske populacije.<sup>24</sup>

Većina Roma nema zdravstvenu zaštitu, bilo zbog nedostatka ličnih dokumenata ili zbog toga što se zdravstvena zaštita uglavnom ostvaruje putem radnog odnosa. Primjetne su i razlike u načinu ostvarivanja zdravstvenog osiguranja i u statusu osiguranika u Republici Srpskoj i Federaciji BiH. U Republici Srpskoj su zdravstveno osigurani svi oni koji su prijavljeni na biro za zapošljavanje, dok je u Federaciji BiH to pravo također garantirano zakonom, ali pod određenim ograničavajućim uvjetima.<sup>25</sup> Problemi u ostvarivanju pristupa zdravstvenoj zaštiti i diskriminacija kojoj su Romi izloženi u bosanskohercegovačkom zdravstvu najbolje su prikazani u popularnom filmu režisera Danisa Tanovića "Epizoda u životu berača željeza". Film koji je predstavljen na Međunarodnom filmskom festivalu u Berlinu 2013. godine osvojio je prestižne nagrade Srebrenog medvjeda za najbolji film i Srebrenog medvjeda za najbolju mušku ulogu.

Stopa nezaposlenosti među Romima je oko 95 posto, a samo oko tri posto Roma radi u javnim preduzećima. Razlozi zbog kojih su Romi u tako velikom broju nezaposleni su sljedeći: nizak nivo obrazovanja, neregistriranje Roma u zavodima za zapošljavanje i manjak pomoći u posredovanju pri traženju posla.<sup>26</sup>

Romi su diskriminirani i na najvišem nivou u bosanskohercegovačkom društvu, što je postalo poznato kroz presudu u predmetu "Sejdic – Finci" koja je donesena na Evropskom sudu za ljudska prava. Ova presuda obavezuje BiH na promjenu Ustava BiH kojom će se omogućiti narodima koji se izjašnjavaju kao 'Ostali' da se kandidiraju za pozicije delegata u Dom naroda Parlamentarne skupštine BiH i na izborima za člana Predsjedništva BiH. Iako je donesena 2009. godine, ova presuda još uvijek nije provedena u BiH. Ovaj slučaj je izazvao ogromnu pažnju međunarodnih organizacija

<sup>24</sup> UNDP. Milenijumski razvojni ciljevi. *Iskorijeniti ekstremno siromaštvo i glad*. Dostupno na: [http://www.ba.undp.org/content/bosnia\\_and\\_herzegovina/bs/home/mdgoverview/overview/mdg1/](http://www.ba.undp.org/content/bosnia_and_herzegovina/bs/home/mdgoverview/overview/mdg1/)

<sup>25</sup> Human Rights Watch (2012). *Second Class Citizens. Discrimination against Roma, Jews, and Other National Minorities in Bosnia and Herzegovina*. Human Rights Watch.

<sup>26</sup> Ibid.

u BiH koje vrše značajan pritisak na bosanskohercegovačke vlasti da provedu ovu presudu. Provođenje ove presude je neosporno važno, ali to ne treba skretati pažnju od rješavanja drugih problema s kojima se Romi susreću i koji mnogo više utječu na njihov život, a to su nezaposlenost, siromaštvo, nesigurnost te neriješena pitanja pristupa zdravstvenoj zaštiti i obrazovanju.

#### 1.4. Legislativni/zakonski okvir

Bosna i Hercegovina sa svojom složenom političkom, administrativnom i društvenom strukturu jedna je od država s najkomplikiranim urednjem u svijetu. Tome treba dodati i njen status zemlje u tranziciji pod nekom vrstom međunarodnog poluprotectorata, nefunkcionalne strukture vlasti i probleme s provođenjem zakona u praksi. Sve to u znatnoj mjeri utječe na stanje zaštite ljudskih prava i sloboda, a posebno na zaštitu prava nacionalnih manjina. Međutim, ratifikacijom međunarodnih standarda ljudskih prava Bosna i Hercegovina je preuzeila obavezu da osigura minimum standarda ljudskih prava i sloboda za sve osobe na teritoriju BiH, pod jednakim uvjetima i bez diskriminacije po bilo kojem osnovu. Jedini zakonski obavezujući dokument na međunarodnom nivou isključivo usmjeren na prava manjinskih grupa jest **Okvirna konvencija za zaštitu nacionalnih manjina Vijeća Evrope**. Okvirna konvencija promovira punu i efektivnu jednakopravnost nacionalnih manjina te stvaranje uvjeta za očuvanje i razvoj kulture i očuvanje vlastitog identiteta. Principi i programski ciljevi na kojima je utemeljena Konvencija služe kao smjernice državama u aktivnostima i politikama koje vode ostvarivanju prava nacionalnih manjina. BiH je ratifikacijom Okvirne konvencije za zaštitu nacionalnih manjina Vijeća Evrope 2002. godine preuzeila obavezu da aktivnom politikom, zakonima i drugim aktima radi na ostvarivanju principa utvrđenih Konvencijom. Zakonom o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina (2003) BiH je priznala status nacionalne manjine za 17 manjinskih zajednica.

**Zakon o zaštiti prava pripadnika nacionalnih manjina** (2003) definira pripadnike nacionalnih manjina kao građane BiH koji nisu pripadnici nekog od triju konstitutivnih naroda, ali koji imaju isto etničko porijeklo, istu ili sličnu tradiciju, običaje, jezik, kulturu i duhovnost (član 3). Zakonom je obuhvaćeno 17 nacionalnih manjina koje žive na području BiH, uključujući najbrojniju, romsku nacionalnu manjinu.

**Strategija BiH za rješavanje problema Roma** (2005), koja se temelji na međunarodnopravnim dokumentima i instrumentima o zaštiti ljudskih prava te na lokalnom zakonodavstvu i drugim dokumentima, planovima i propisima, prepostavlja usvajanje 15 posebnih programa iz različitih oblasti života koji će utjecati na poboljšanje ukupnog socijalnog položaja romske populacije u BiH. Te oblasti su: obrazovanje, zapošljavanje, stanovanje, zdravstvena zaštita, socijalna zaštita, upis u matične knjige rođenih i osiguranje drugih ličnih identifikacijskih dokumenata, opis stanovništva, učestvovanje u vlasti i partnerstvo s organima vlasti, organiziranje i umrežavanje romskih i drugih nevladinih organizacija koje se bave Romima, informiranje, razvijanje vlastitog kulturnog identiteta putem njegovanja i promoviranja tradicije, običaja, vjere, učenja romskog jezika, historije, umjetnosti i kulture te formiranje romskih duhovnih i kulturnih institucija i asocijacija, saradnja i razmjena iskustava s romskim i drugim nevladnim organizacijama iz susjednih i drugih zemalja te međunarodnim organizacijama, demografsko-populaciona politika, porodični odnosi, ravnopravnost spolova, prava djece, nediskriminacija Roma i jačanje svijesti o neophodnosti uključivanja Roma u sve društvene procese u BiH.

**Zakonom o zabrani diskriminacije** (2008) osigurava se zaštita, promicanje ljudskih prava i sloboda, stvaraju se uvjeti za ostvarivanje jednakih prava i mogućnosti te uređuje sistem zaštite od diskriminacije po osnovu rase, etničke pripadnosti, boje kože, spola, jezika, vjere, političkog ili drugog uvjerenja, nacionalnog ili socijalnog porijekla, imovnog stanja... ili nekom drugom osnovu (član 1). U okviru ostvarivanja ciljeva zacrtanih u "Dekadi za uključivanje Roma 2005-2015" BiH je usvojila četiri akciona

plana za rješavanje problema romske populacije. Ovi planovi usmjereni su na osiguravanje ravnopravnog i učinkovitog učestvovanja Roma u organima i strukturama državne politike, na rješavanje problema u oblastima stanovanja, zdravstva, zapošljavanja i obrazovanja, kao i borbe protiv diskriminacije i predrasuda prema Romima. Kako je poseban izazov u okviru pitanja poboljšanja položaja Roma unapređenje društvenog statusa i sigurnosti Romkinja, Dekadom je posebno naglašen značaj ovog pitanja. Diskriminacija Romkinja u ostvarivanju prava na obrazovanje, zapošljavanje, ostvarivanje zdravstvene i socijalne zaštite, kao i drugih prava, doprinosi njihovoј socijalnoј isključenosti u BiH. Veliki broj djevojčica Romkinja uopće ne pohađa školu i većinom su nepismene.

Romkinje bez formalnog obrazovanja imaju veoma slabe izglede za zaposlenje, što ih čini ekonomski zavisnim od članova svojih porodica. Javne politike koje je BiH usvojila u oblasti ravnopravnosti spolova i zaštite ženskih ljudskih prava ne prepoznaju dovoljno probleme i potrebe Romkinja, niti predviđaju posebne mјere usmjerene ka sprečavanju i suzbijanju dvostrukе diskriminacije kojoj su Romkinje u BiH izložene.<sup>27</sup>

Potpisivanjem pristupne deklaracije BiH je iskazala političku volju da putem "Dekade Roma" na institucionalnom nivou riješi probleme koji se odnose na romsku populaciju u BiH. Strategija za rješavanje problema Roma usvojena je 2005. godine, dok su akcioni planovi za rješavanje problema Roma iz oblasti zapošljavanja, stambenog zbrinjavanja i socijalne zaštite usvojeni 2008. godine.<sup>28</sup>

Usvajanja akcionih planova, koji su doneseni u uskoj saradnji s romskim nevladinim organizacijama u BiH, značilo je da je država spremna izdvojiti sredstva za provedbu aktivnosti i osigurati sredstva za bolji život romske populacije.

<sup>27</sup> Majetić M. (2012). *Participacija Romkinja u društveno-političkom životu lokalne uprave i samouprave u šest općina BiH*. Care International.

<sup>28</sup> Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice (2008). *Akcioni plan za rješavanje problema Roma u oblastima zapošljavanja, stambenog zbrinjavanja i zdravstvene zaštite*.

## 1.5. Predrasude prema Romima

Otkada su se pojavili na prostorima Balkana Romi su bili izloženi diskriminaciji i progonima, što je bilo posebno izraženo u Drugom svjetskom ratu, kada je stradao veliki broj Roma.<sup>29</sup> Acković (2010) tvrdi da su kultura, jezik i način života Roma ostali velika nepoznanica, a saznanja su se uglavnom zasnivala na predrasudama. Predrasude, neistine i zablude o Romima iznošene su i u naučnim krugovima pedesetih godina, recimo u tekstu srpskog naučnika Vladimira Dvornikovića o psihologiji Roma. Acković navodi i primjer čuvene Enciklopedije Britanika iz 1956. godine u kojoj su navedene najveće uvrede o Romima, u smislu da Romi nisu nikad ništa značajno postigli ni u umjetnosti ni u nauci, te da su surovi, skloni svađama, i da imaju niži stepen inteligencije.<sup>30</sup> Vantić-Tanjić kaže da su Romi doživljavani kao ljudi tamnije boje, nerazumljiva govora i drugačijeg načina života, te da nisu bili rado viđeni. Za svako zlo najlakše je bilo optužiti njih. Počeli su ih predstavljati kao kradljivce, varalice, ljudi koji pale šume, ubijaju divljač i donose bolest.<sup>31</sup>

Predrasude prema Romima u BiH dodatno su ojačane posljednjih godina zbog porasta uličnog prosjačenja, što nije adekvatno sistemski riješeno u BiH, a policajci osim pisanja prekršajnih naloga imaju malo mogućnosti da djeluju na terenu.<sup>32</sup> Romska ali i neromska djeca uglavnom prose po ugostiteljskim objektima i na ulicama. Kako navodi Ring, bosansko-hercegovačka mreža protiv trgovine ljudima, u svim većim gradovima BiH, na raskrsnicama, u glavnim ulicama i na prometnicama, mogu se vidjeti romska djeca koja prose.

<sup>29</sup> European Roma Rights Center (2004). *The Non-Constituents, Rights Deprivation of Roma in Post-Genocide Bosnia and Herzegovina*. Dostupno na: <http://www.errc.org/cms/upload/media/00/28/moooooo28.pdf>

<sup>30</sup> Acković, D. (2010). "Romska kultura viđena kroz predrasude". *Jezik, historija i kultura Roma*. Romski informativni centar "Kali Sara", Sarajevo.

<sup>31</sup> Bospo (2008). *Istoriјa, kultura i tradicija Roma*. Tuzla. Dostupno na: <http://www.bospo.ba/publikacije/romskatradicija.pdf>

<sup>32</sup> Nikolić, M. (2011). "Prosjačenje u BiH uzima maha". Radio Slobodna Evropa. Dostupno na: [http://www.slobodnaevropa.org/content/protiv\\_prosjacenja\\_na\\_europski\\_nacin/2434739.html](http://www.slobodnaevropa.org/content/protiv_prosjacenja_na_europski_nacin/2434739.html)

*U jednom broju slučajeva, često na raskrsnicama prose odrasle osobe, uglavnom žene, koje sa sobom imaju djecu. Vrlo često se radi o bebama, neprimjereno obučenim pri iznimno visokim ili iznimno niskim temperaturama, izloženim ispušnim plinovima automobila u stajanju ili kretanju i izloženim potencijalnoj opasnosti od udara automobilom. Situacija u kojoj se nalaze i žive ova djeca postavlja pitanje stvarnog kvaliteta njihovog djetinjstva i sigurno predstavlja jedan od najtežih i najgrubljih oblika kršenja dječijih prava budući da takve životne okolnosti romskoj djeci bitno ugrožavaju zadovoljenje niza životnih potreba, kao naprimjer sigurnosti, zdravstvene zaštite, odgoja i obrazovanja, a da ne govorimo o razonodi, igri, pravu na druženje sa svojim vršnjacima i nizu drugih prava. Ovaj problem je prisutan i aktuelan tokom cijele godine, nagašeno u prazničnom periodu i u ljetnim mjesecima u vrijeme godišnjih odmora, te nameće potrebu poduzimanja mjera za zaštitu prava i interesa djece koja su prisiljena svoje djetinjstvo provoditi u okolnostima koje ih ugrožavaju. Predstavnici policije efikasni su u otkrivanju slučajeva prosjačenja, privođenju ljudi koje prose, no problem je u dalnjem poduzimanju mjera protiv osoba koje se tim poslom bave i njihovom adekvatnom kažnjavanju kao najboljoj općoj prevenciji. Bitno je naglasiti da se s pravnog aspekta prosjačenje posmatra kao problem remećenja javnog reda i mira te da se tretira kao prekršaj.<sup>33</sup>*

## 1.6. Zašto sigurnost Roma zahtijeva posebnu pažnju?

U konceptu sigurnosti na koji se oslanja ovo istraživanje sigurni su oni građani čija se prava poštuju, koji se obrazuju, imaju pristup zdravstvenoj zaštiti, i koji vjeruju da će im država osigurati pravdu. Na osnovu koncepta sigurnosti predstavljenog te osvrta na težak položaj u

<sup>33</sup> Ring, bh. mreža protiv trgovine ljudima (2010). *Problem prosjačenja romske djece*. Dostupno na: [http://www.ring.ba/index.php?option=com\\_content&view=article&id=96%3Aproblem-prosjaenja- romske-djece&catid=35%3Atekstovi&lang=me](http://www.ring.ba/index.php?option=com_content&view=article&id=96%3Aproblem-prosjaenja- romske-djece&catid=35%3Atekstovi&lang=me)

kojem žive Romi u BiH proizlaze indikacije o tome da Romi u BiH imaju specifične sigurnosne potrebe i probleme. Siromaštvo i isključenost iz društva dovode Rome u stanje opće nesigurnosti. **U 3. poglavlju dati su brojni primjeri iz ovog istraživanja kako ova nesigurnost izgleda u svakodnevnom životu Roma.**

Predrasude prema Romima su nadasve prisutne i danas, a za probleme Roma društveni *mainstream* uglavnom krivi romski način života, a ne stalnu i historijsku diskriminaciju. U klimi predrasuda, diskriminacije i doživljavanja Roma kao onih *Drugih* i onih koji ne pripadaju društvu u kojem žive dešavaju se i rasno motivirani napadi na Rome i njihova naselja na području istočne Evrope, ali i BiH. Evropski centar za prava Roma dokumentira napade na Rome u Evropi koji su naročito izraženi u Mađarskoj, Češkoj, Slovačkoj i Bugarskoj.<sup>34,35</sup> Kako prenosi BBC, četiri muškarca u Mađarskoj su osuđena za ubistvo i rasistički napad na šest Roma 2009. godine, a jedna od žrtava je i devetogodišnje dijete.

Iako ne tako česti i okrutni kao u gore navedenim zemljama, napadi na Rome zabilježeni su i u BiH. Recimo, teški fizički napad na dvojicu Roma 2000. godine desio se u naselju Novo Podgorje u općini Banovići u Tuzlanskom kantonu.<sup>36</sup> Napad ručnom bombom na Rome desio se u Bijeljini 2003. godine.<sup>37</sup> Više primjera i detalja o napadima na Rome u BiH dali su i građani Romi u ovom istraživanju, kako je prikazano u 3. poglavlju.

Evropski centar za romska prava u izvještaju iz 2004. godine navodi da su Romi izloženi nepravednom tretmanu od službi za provođenje zakona, u čijim strukturama oni uopće nisu zastupljeni. U ovom izvještaju se navodi da policijski službenici vrše nasilje nad Romima, koriste praksu

<sup>34</sup> European Roma Rights Center (2012). *Napadi na Rome u Mađarskoj, Češkoj i Slovačkoj*. Dostupno na: <http://www.errc.org/article/attacks-against-roma-in-hungary-the-czech-republic-and-the-slovak-republic/3042>

<sup>35</sup> Amnesty International (2007). *Diskriminacija Roma*. Media Briefing. News service br. 205, 25.

<sup>36</sup> European Roma Rights Center (2012). *Napadi na Rome u Bosni i Hercegovini*. Dostupno na: <http://www.errc.org/article/roma-attacked-in-bosnia/890>

<sup>37</sup> European Roma Rights Center (2012). *Napadi na Rome u Bosni i Hercegovini*. Dostupno na: <http://www.errc.org/article/grenade-attacks-and-gunfire-against-roma-in-bosnia-and-herzegovina/1361>

“rasnog profiliranja”, organiziraju racije na romska naselja, te da bez dokaza nepravedno optužuju Rome za krivična djela, a zločine nad Romima ne istražuju adekvatno.<sup>38</sup> Odnos policije i Roma tretira se i u 3. i 4. poglavljiju ovog izvještaja, koja daju drugačiju sliku od one koja je dokumentirana prije 10 godina.

<sup>38</sup> European Roma Rights Center (2004). Državni izvještaj. Budimpešta.

## 2. PRISTUP ISTRAŽIVANJU

### 2.1. Konceptualni okvir i metodologija istraživanja

Istraživanje i izvještaj temelje se na konceptu sigurnosti koji donekle odmiče od uobičajenog shvaćanja sigurnosti. Prema konceptu korištenom u ovom istraživanju sigurnost nije samo jačanje oružanih snaga i policije, ili odbrana granica. Sigurnost je jedan širi koncept koji se prepiće sa zaštitom ljudskih prava i sloboda, pravom na dostojanstven život i jednakim pravima za sve građane, te promovira saradnju i dijalog između građana, civilnog društva i vlasti.<sup>39</sup> Prema Bastick i Whitman (2013) ono što je važno za građane u svakodnevnom životu jesu sigurnost zajednice, mogućnost školovanja, šansa za zaposlenje, pravedan tretman, vladavina prava i osiguranje da će počiniovi kaznenih djela biti adekvatno sankcionirani, kao i povjerenje u sigurnosne institucije.<sup>40</sup> Shvaćanje sigurnosti i sigurnosni prioriteti nisu isti za sve građane, a to je naročito evidentno kada o tome razgovaramo sa ženama, muškarcima, djevojčicama, dječacima, građanima iz manjinskih grupa te LGBT populacijom. Prema Mary Kaldor prijetnje ljudskoj sigurnosti su također kršenje ljudskih prava, nasilje, nasilje u porodici, izbjeglištvo i raseljenost, prirodne katastrofe kao što su poplave, zemljotresi i orkani.<sup>41</sup> Ovo shvaćanje sigurnosti je u kontrastu s tipično tradicionalnom interpretacijom koja u sigurnosnu prijetnju ubraja samo ratove i oružane sukobe.

<sup>39</sup> United Nations Trust Fund for Human Security (2013). Dostupno na: <http://www.unocha.org/humansecurity/trust-fund/un-trust-fund-human-security>

<sup>40</sup> Bastick, M. and Whitman, T. (2013). *Vodič za žene kroz reformu sektora sigurnosti*. DCAF & Institute for Inclusive Security.

<sup>41</sup> Kaldor, M. (2007). *Human security: reflections on globalization and intervention*. Cambridge. UK Malden. Massachusetts: Polity Press.

Iz ovog koncepta sigurnosti jasno proizlazi da je sigurnost Roma kako u Evropi tako i u BiH ugrožena. Obespravljeni, društveno isključeni, bez zdravstvene zaštite i s najvišom stopom siromaštva, Romi se ne osjećaju sigurno i u svakodnevnom životu funkcioniraju unutar takve nesigurnosti, kako je i prikazano u ovom izvještaju. Dakle, ovo istraživanje tretira sigurnost i nesigurnost Roma unutar sadašnje ekonomске i društveno-političke situacije. Konceptualno istraživanje je postavljeno tako da posmatra i ispituje pitanja sigurnosti kroz prizmu društvene isključenosti Roma, koja je utvrđena brojnim prethodnim istraživanjima širom Evrope.<sup>42</sup> Neobrazovanje, loši uvjeti života, neadekvatan pristup zdravstvenoj i socijalnoj zaštiti te naročito visok stepen diskriminacije i osjećaj nepripadanja društvu faktori su koji utječu na osjećaj nesigurnosti, ali i doprinose izloženosti sigurnosnim rizicima, kao što će biti pokazano u istraživanju. Interesantno je da se sigurnosni rizici i prijetnje Romima ne tretiraju adekvatno i pored brojnih planova i akcija za poboljšanje položaja Roma. Sama činjenica da se sigurnosti Roma ne pridaže dovoljna pažnja upućuje na to da društvo prešutno prihvata nesigurnost i nasilje kao sastavni dio romskog života.

## 2.2. Način istraživanja

Budući da je tema sigurnosti Roma prilično neistražena u BiH, ovo istraživanje je osmišljeno kroz kvalitativnu metodologiju koja je pogodna za dobijanje uvida u neistražene teme. Istraživanje je eksplorativnog tipa i daje uvid u mišljenja i stavove malog uzorka romske populacije, a ne statički izabranog reprezentativnog uzorka Roma u BiH. Putem pregleda literature, razgovora s predstvincima romskih udruženja te intervjua s građanima Romima i predstvincima policije istraživanje nudi inicijalni uvid u kompleksnu temu sigurnosne problematike Roma.

Istraživanje je osmišljeno i postavljeno tako da otvoreno polazi od pretpostavke da su Romi ugrožena populacija u BiH. Stoga je u osmišljavanju istraživanja donesena odluka da istraživači budu Romi, jer smo smatrali da

<sup>42</sup> Ibid.

će izazvati manju sumnju kod samih Roma te doći do kvalitetnijih odgovora. Pored toga, ovaj način istraživanja u koji je direktno uključena u dizajn metodologije i provođenje istraživanja populacija o kojoj se istražuje u skladu je s emancipatornim principima kvalitativne metodologije.<sup>43</sup>

Jasno je da su ograničenja ovog istraživanja mali uzorak Roma i nevoljnost ove populacije da razgovora o svojim sigurnosnim problemima ili odnosu s policijom. U dijelu rezultata koristimo grafički prikaz nekih odgovora zbog slikovitog prikaza situacije, a ne da bismo ostavili dojam da se rezultati mogu generalizirati na cijelu populaciju Roma. Nepovjerenje policije je također predstavljalo otežavajuću okolnost u provođenju istraživanja iako smo pokušali predstvincima policije ukazati na namjeru utvrđivanja sigurnosnih rizika prema Romima i sugerirati način na koji policija može bolje saradivati s Romima, a ne da se kritizira rad policije.

Tokom istraživanja naročita pažnja je posvećena etičkim načelima. Identitet ispitanika nije otkriven nikome i u potpunosti je zadržana njihova anonimnost. Ispitanicima su kompenzirani troškovi koji su nastali njihovim učestvovanjem u istraživanju. Tokom ovog istraživanja ispitanici nisu ni na koji način dovedeni u opasnost niti je ugrožen njihov status u zajednici ili odnos s policijom. Identitet predstavnika policije također nije otkriven, niti je ugrožen njihov status na poslovima na kojima rade.

Osnovni cilj istraživanja bio je ponuditi inicijalni uvid u sigurnosnu situaciju Roma u BiH i predložiti kako što efikasnije integrirati sigurnosnu problematiku Roma u politike i prakse u BiH.

Specifični ciljevi su:

- Primjerima iz svakodnevnog života Roma/Romkinja identificirati i dokumentirati najčešće sigurnosne rizike s kojima se susreću Romi/Romkinje u BiH;

<sup>43</sup> Lincoln, Y. (2002). Emerging Criteria for Quality in Qualitative and Interpretive Research. In: N. Denzin & Y. Lincoln, eds. 2002. *The Qualitative Inquiry Reader*. London: Sage Publications, Ch.19.

- Identificirati prepreke i mogućnosti za izgradnju većeg povjerenja između romske populacije i policije u BiH;
- Skrenuti pažnju domaćih i međunarodnih aktera na specifičnosti sigurnosne problematike Roma/Romkinja u BiH i potaknuti ih da uključe ova pitanja u svoj rad.

### 2.3. Metode, odabir učesnika, instrumenti i tehnike istraživanja

Nakon pregleda dostupne literature, organizacija Atlantska inicijativa je izradila prijedlog istraživanja o sigurnosnim potrebama Roma, te se navedenim prijedlogom obratila Romskom informativnom centru "Kali Sara" i ponudila saradnju u realizaciji istraživanja. Istraživanje je rađeno putem polustrukturiranih intervjua i analize dostupne literature te zakonodavstva, u periodu od marta 2013. do maja 2014. godine.

Osobe koje su učestvovali u ovom istraživanju izabrane su metodom uzorka s namjernim odabirom i na principu formiranja "grude snijega", što je u skladu s ciljevima istraživanja i kvalitativnom metodologijom.<sup>44</sup> Postignut je cilj da istraživanjem budu obuhvaćeni vrlo različiti ispitanici kad je riječ o spolu, starosnoj dobi, mjestu stanovanja, socioekonomskom statusu, jer istraživanja o sigurnosti općenito pokazuju rodne i starosne razlike.<sup>45</sup> U istraživanju je učestvovalo 35 punoljetnih građana Roma s teritorija BiH, i to na sljedećim širim lokalitetima općina: Živinice, Čapljina, Bijeljina, Modriča, Srebrenica, Brčko i Kakanj. Intervjuje su obavljali obučeni istraživači Romskog informativnog centra "Kali Sara". U dijelu u kojem su interpretirani intervju ne spominjemo mjesta pojedinih učesnika kako bi u potpunosti bio ispoštovan princip anonimnosti.

<sup>44</sup> Gobo, G. (2004). *Sampling, representativeness and generalizability*. In: C. Seale, G. Gobo, J. F. Gubrium, D. Silverman D. (Eds.), Qualitative Research Practice. London: Sage. Ch. 26.

<sup>45</sup> Valsek, K. (2010). *Reforma sektora bezbjednosti i rodna pitanja*. Set priručnika o rodnim pitanjima i reformi sektora bezbjednosti. Ženeva: DCAF, OEBS/ODIHR, UN-INSTRAW.

Pored toga, problemi koje su učesnici Romi navodili u velikoj mjeri su se pokazali kao univerzalni bez obzira na mjesto stanovanja.

Intervjuom smo dokumentirali priče iz života koje se odnose na sigurnost, te smo naveli ispitanike da svojim riječima opišu određene probleme i incidente s kojima se susreću, što je prikazano u ovom izvještaju. Tokom intervjuiranja primjećeno je da učesnici Romi nerado govore o sigurnosnoj situaciji, a i kad govore o tome izražavaju priličan strah kako bi se bilo koje žalbe ili pritužbe mogle odraziti na njih. Razgovori s Romima obavljeni su do trenutka dok se nije došlo do momenta da novi ispitanici ne daju odgovore koji su potrebni da se odgovori na postavljena istraživačka pitanja, to jest dok izučavana tema nije iscrpljena i dok se izrečena mišljenja nisu počela ponavljati, što predstavlja teorijsko zasićenje.<sup>46</sup>

### Okvirna pitanja za građane Rome

Kao što smo prethodno naveli, u ovom istraživanju istraživači su bili Romi iz razloga što vlada veće povjerenje i otvorenost unutar grupe koja se suočava sa istim sigurnosnim izazovima. Na ovaj način smo pokušali doći do što kvalitetnijih i iskrenijih odgovora. Međutim, bez obzira na metode istraživanja i način razgovora sa ispitanicima, vidna je nevoljnost ove populacije da razgovara o svojim sigurnosnim problemima ili odnosu s policijom. U razgovoru sa ispitanicima istraživači su pokušali dosegnuti odgovore na sljedeća pitanja i potpitanja koja su korištena po potrebi:

- Možete li nam opisati jedan svoj obični dan?
- Kako nalazite sredstva za osnovne životne potrebe?
- Možete li opisati svoju stambenu situaciju? U kakvim uvjetima živi vaša porodica?

<sup>46</sup> Seale C. (1999). *Grounding theory*. In: Seale C, editor. The Quality of Qualitative Research. London: SAGE Publications Ltd; 87-105.

- Doživljavate li uvrede/šikaniranja (diskriminacije općenito) na ulici, poslu, u školi, bolnici, u životu? Možete li se sjetiti nekih situacija?
- Kako rješavate svoje probleme? Međusobne, ili općenito probleme u društvu? Zovete li policiju ili ih rješavate na neki drugi način?
- Imate li povjerenja u policiju? Zbog čega? (Da i Ne)
- Možete li nam opisati svoj lični nivo sigurnosti?
- Jeste li upoznati sa svojim pravima? Na koji način (mediji, informativni centri, NVO-i, škola, život općenito)? Osjećate li se zaštićeno/sigurno s tim pravima?
- Smatrate li da je nasilje u porodici problem za vašu zajednicu? Možete li nam reći neki primjer?
- Ima li problema sa zakonom u vašem okruženju (droga, vandalizam, razbojništvo, šverc, trgovina ljudima)? Kako se odnosite prema takvima osobama?
- Postoji li diskriminacija pri intervenciji policije? Ponaša li se policija drugačije prema Romima a drugačije prema neromskej populaciji? Imate li neki primjer iz života?
- Koje su to stvari po vašem mišljenju koje bi poboljšale saradnju između romske zajednice i sigurnosnih organa (policija, tužilaštva, zakonodavstvo)?
- Na koji način biste promijenili stav države/vlasti i sigurnosnih službi prema romskoj populaciji?

## Okvirna pitanja za policiju

Unutar istraživanja, u istim gradovima urađeni su i intervjuji sa deset predstavnika policije koje su obavili istraživači Atlantske inicijative. Kod odabira predstavnika policije nastojali smo uključiti profesionalce koji direktno rade s Romima. Svim učesnicima je zagarantirana anonimnost. Prilikom intervjuiranja predstavnika policije istraživači su uzimali detaljne bilješke, a tokom intervjuja s građanima Romima snimani su audiozapisi. Od predstavnika policije istraživači su također pokušali dobiti što iskrenije odgovore, a do koje mjere su to i postigli teško je reći jer je prikazana uglavnom pozitivna i službena slika odnosa policije prema Romima, koja je u potpunoj suprotnosti s onim što su iznijeli Romi u ovom istraživanju. Predstavnici policije u razgovoru sa istraživačima su odgovarali na sljedeća pitanja:

- Koje su najčešće vrste intervencija s kojima se susrećete?
- Koji su to prekršaji s kojima se susrećete kada je riječ o maloljetničkoj delikvenciji?
- Koji je broj prijava kada je riječ o nasilju u porodici? Ko obično to prijavljuje?
- Postoje li neke određene grupe koje su sklene nasilju (npr. maloljetnici, Romi, ovisnici i dr.)?
- S kim je najteže uspostaviti saradnju kada je riječ o intervenciji/prijavi?
- Jeste li imali neku vrstu treninga/obuke kada je riječ o intervenciji sa ženama, maloljetnicima, Romima, ovisnicima, starijim osobama?

- Na kakve problem nailazite prilikom uzimanja izjava?
- Koliko je bitno da su u policiji zastupljene žene, Romi, ili pripadnici drugih naroda?
- Prijavljuju li Romkinje nasilje u porodici?
- S kojom kategorijom stanovništva je najteže ostvariti kontakt (žene, Romi i druge manjine, maloljetnici, ovisnici, povratnici, starije osobe)?
- Na koji način reagirate u slučaju napada na određenu grupu (Rome, povratnike...)?
- Na koji način tretirate napade na Rome?

### 3. REZULTATI ISTRAŽIVANJA: ISKLJUČENOST I NESIGURNOST

U ovom poglavlju izvještaja prikazani su rezultati istraživanja o sigurnosnim potrebama i problemima Roma u BiH. Rezultati su prikazani prema sljedećim kategorijama: svakodnevna Roma, napadi na Rome i uvrede prema njima, odnos s policijom, prava Roma i nasilje u romskim zajednicama. Određeni broj odgovora prikazan je pomoću grafikona isključivo zbog preglednosti, a ne zato što su odgovori statistički reprezentativni ili se mogu generalizirati na cijelu populaciju. Odgovori su u najvećem dijelu analizirani koristeći se principima tematske analize.<sup>47</sup> Koristili smo se i analizom diskursa, jer nam jezik, način kako o nečemu govorimo i šta kažemo, može dosta reći o nečijim stavovima i mišljenjima te o tome kako zapravo djeluje u nekim situacijama.<sup>48</sup> Osim sumiranja rezultata, ovaj dio također uključuje znatan broj direktnih izjava građana Roma koje su ostavljene u izvještaju kao takve da bi se što vjerodostojnije prenijela mišljenja i stavovi građana Roma. Sa istim ciljem rezultati su potkrijepljeni i pričama iz života Roma koje najvjernije predočavaju problematiku sigurnosti. Iako anonimizirane, ove lične priče donekle pomažu da se čuje glas onih koji su obespravljeni i koji se često boje ili nemaju načina podignuti svoj glas protiv nepravdi.

<sup>47</sup> Miles, M. & Huberman, M. (1994). Qualitative Data Analysis: an Expanded Sourcebook. 2nd ed. London: Sage Publication Inc.

<sup>48</sup> Hammersley, M. (2002). Discourse analysis: A bibliographical guide. Dostupno na: <http://www.tlrp.org/rcbn/capacity/Activities/Themes/In-depth/guide.pdf>

### 3.1. Životne prilike Roma

Istraživanjem pokušavamo slikovito prikazati način života Roma, jer smatramo da je to važno za kontekstualizaciju dobijenih podataka i za kritički osvrt na shvaćanja kako s predrasudama žive Romi u BiH. Ovdje smo također pokušali dati glas Romima da kažu nešto o svom životu, umjesto da njihov život bude stalna interpretacija društvenog *main-streama*, što je karakteristično za obespravljenе i marginalizirane grupe. Započeli smo razgovore s građanima Romima molbom da opišu jedan svoj uobičajeni dan. Ovaj dio izvještaja temelji se na podacima koje smo dobili putem tog pitanja. Stoga su u ovom dijelu opisane životne prilike u kojima žive Romi koji su učestvovali u istraživanju, uključujući osvrt na svakodnevni život, zapošljavanje i stambene prilike.

Istraživanje je pokazalo da je jedan običan dan u životu Romkinje/Roma najčešće ispunjen kućanskim poslovima i pokušajem zarade osnovnih sredstava za život. Većina ispitanika/ca nema stalno zaposlenje, već se bave povremenim poslovima, poput prodaje robe na pijaci, skupljanja starog željeza, papira i aluminija, ili čišćenja kuća, kao što možemo vidjeti iz sljedećih odgovora:

*Od jutra do mraka prebirem po smetlju. Berem željezo, papire, sve što se može prodati. Ima nekad i hrane, pa i to izdvojimo za jesti. Kad dovoljno skupim, nosim do otpada i prodam. Ako ima nešto da obavim u gradu, odem, i tako. (Muškarac, 46 g.)*

*Ujutro ustanem, pospremam po kući, oko kuće, kuham. Kad imam para da kupim robu, idem u selo pa prodajem. Ili ako me neko zove čistim po kućama, čuvam djecu. (Žena, 53)*

Ekonomска nestabilnost je jedan od najvećih problema u romskim zajednicama. Svega nekoliko ispitanika ima stabilne poslove, dok ostali ispitanici rade izuzetno teške i nerijetko opasne poslove (sakupljanje

otpada na gradskim deponijama) tokom cijelog dana, a ostvaruju veoma nesigurnu i malu zaradu:

*Moj život je svaki dan isti. Od kuće do kuće, lutam svaki dan. Idem da prosim gdje stignem. Tražim koji dinar da mogu sebi da kupim komad hljeba. (Muškarac, 52).*

*Sve zavisi koji je dan. Ima dana da se zaradi po 100, a ima dana kad se ništa ne zaradi. Hodam po gradu i prodajem robu. (Žena, 32)*

*Ujutro ustajem, pomažem djeci da se spreme, da doručkuju, zajedno sa ženom. Djeca idu u školu, a nas dvoje idemo na plac da sadimo voće i povrće. Naravno, ovo radimo kada je vrijeme za to. Imamo malo zemlje, pa se trudimo da djeci i nama obezbijedimo hranu na ovaj način. Nekada idem kod komšija da radim, da im pomažem. Tako zaradim dodatno novaca. (Muškarac, neoznačene godine)*

Veći broj ispitanika izjavio je da za život zaraduju prodajom robe na pijaci, ali policijske kontrole i oduzimanje robe čine njihovu egzistenciju upitnom i utječu na pad kvaliteta njihovih života:

*Radim na pijaci, nosim dvije kutije i prodajem neku robu. Policija dođe i napiše mi kaznu 240 KM na licu mesta. Ne daju mi. Nekad sam radila sa zlatom, ali su mi sve pokupili i oduzeli. Muž nigdje ne radi, bio je borac od prvog dana, primamo na troje djece dječiji dodatak. (Žena, 27)*

S obzirom na to da su za većinu ispitanika stambene prilike nepovoljne i da nemaju pristup vodi, struji i kanalizaciji, pa samim tim ni kućanskim aparatima, poslovi koji se odnose na uređenje i održavanje životnog prostora i odgoja djece oduzimaju mnogo vremena (loženje vatre, donošenje vode, ručno pranje veša, metenje). Iz odgovora se vidi da je svakodnevica vrlo suhoparna i da je prožeta borbom za golo preživljavanje i

ostvarivanje osnovnih potreba. Ispitanici se žale na surove životne okolnosti, nedostatak bilo kakve sigurnosti ili napretka u svom životu.

*Ujutro ustanem, naložim vatru, žena sprema šta će djeca jesti, pa zajedno odemo da prebiremo po smetljijuštu – tražimo željezo, alumijum i ostalo što se može prodati. Od toga živimo. (Muškarac, 28)*

Analiza pokazuje da su ženama dani zaokupljeni radom i brigom za domaćinstvo i djecu, te da im ostaje vrlo malo vremena za druge aktivnosti:

*Ustanem i radim poslove domaćice, kuham, pospremam po kući, i tako po cijeli dan. (Žena, 32)*

Svega nekoliko ispitanika smatra da ima ispunjen dan. Nekoliko ispitanika je izrazilo negodovanje zbog dokolice kojom su prožeti njihovi životi jer nemaju posla niti bilo kakvih drugih zanimacija. Također, s obzirom na to da poslovi koje obavljaju donose malu zaradu, ispitanici rade najveći dio dana, tako da nemaju vremena za bilo kakve aktivnosti tokom dana koje bi se mogle okarakterizirati kao hobi, educiranje, ili razonoda.

*Ustanem u pet sati. Pripremam stvari za pijacu, pravim kafu. Djeci spremam hranu za taj dan. Do šest-pola sedam sve završim i idem na pijacu. Na pijaci radim do četiri-pet sati. Dolazim kući, pravim večeru, i tako svaki dan. (Žena, 30)*

Nijedan od ispitanika nije naveo da ide u kino, da se druži s prijateljima, ili da pohađa dodatne edukacijske kurseve ili seminare. Svega dvije osobe su izjavile da imaju ispunjen dan poslovnim obavezama, jedna koja radi u romskom udruženju i jedan ispitanik koji studira i volontira u nevladinoj organizaciji. Ispitanici su naveli da žele svojoj djeci osigurati bolji život, te da se trude da omoguće svojoj djeci da idu u školu. Međutim, osjećaj beznađa, nemogućnost pronalaska stalnog zaposlenja

i slaba perspektiva za mlade bitno utječu na sve stanovnike romskih zajednica.

U riječima Roma koji su učestvovali u ovom istraživanju oslikavaju se elementi društvene isključenosti, odnosno nezaposlenost, siromaštvo, manjak sredstava za život i beznađe.<sup>49</sup> Sam koncept društvene isključenosti je usko povezan sa siromaštvom, i mnogo vremena prije nego što je konceptualno formulirana društvena isključenost ta pojавa se zvala siromaštvo.<sup>50</sup> Levitas tvrdi da time što društvenu isključenost zovemo siromaštvom skrećemo pažnju s pravog problema, odnosno u ovom slučaju toga da su Romi u BiH izuzetno siromašni. Rezultati našeg istraživanja ukazuju na to da je mali broj zaposlenih Roma, a ako i rade to su sporadični, slabo plaćeni i poslovi bez perspektive, koji njima ne donose osjećaj bilo kakve satisfakcije, već osiguravaju puko prezivljavanje.

Naročito je problematično zapošljavanje Romkinja jer su mogućnosti za žene znatno ograničenije nego za muškarce. Istraživanja pokazuju da je zapošljavanje Romkinja u regiji u rasponu od 17 posto (Crna Gora) do 34 posto (Rumunija).<sup>51</sup> Iako nema tačnih podataka koji pokazuju zapošljavanje Roma na Kosovu, prepostavlja se da je postotak vrlo nizak s obzirom na to da Kosovo ima najvišu stopu nezaposlenosti žena u regiji (24 posto zaposlenih). U ruralnim predjelima na Kosovu Romi često drže djevojke u dobi od 15-16 godina kod kuće kako bi ih zaštitili prije braka, te da ih pripreme za njihove kućanske poslove u budućnosti.<sup>52</sup> Visoka nezaposlenost među Romkinjama je posljedica niskog nivoa obrazovanja i vještina, kao i društvene diskriminacije. Iako ne postoje posebne studije o ovom problemu, u praksi se pokazalo kako Romkinje često gube poslove zbog predrasuda i diskriminacije.

<sup>49</sup> Levitas, R. (2005). *The Inclusive Society? Social Exclusion and New Labour*. Basingstoke: Palgrave.

<sup>50</sup> Ibid.

<sup>51</sup> UNICEF Serbia. (2007). Breaking the Cycle of Exclusion. Roma Children in South East Europe, Dostupno na: [http://www.unicef.org/ceccis/070305-Subregional\\_Study\\_Roma\\_Children.pdf](http://www.unicef.org/ceccis/070305-Subregional_Study_Roma_Children.pdf)

<sup>52</sup> Kosovar Center for Gender Studies. Bez datuma. Position of Roma, Ashkali and Egyptian Women in Kosovo. Dostupno na: <http://www.womensnetwork.org/documents/20130529134917547.pdf>

Istraživanjem smo došli do saznanja koja ukazuju na to da su Romkinje često otvoreno odbijene od poslodavaca u uslužnim djelatnostima. Razlog tome, prema navodima poslodavaca, jest što kupci ne žele njihovu uslugu jer sumnjuju u njihove higijenske navike. Širom regije prisutan je otpor pri zapošljavanju mlađih Romkinja zbog vjerovatnoće da bi moglo ostati u drugom stanju. Ako rade, većina Romkinja je zaposlena u svoj ekonomiji i rade za svoje muževe. Romske zajednice i porodice još uvijek preuzimaju zaštitničku ulogu prema njima, što ukazuje na manjak povjerenja prema policiji i vlasti koja bi ih trebala zaštiti, i ovo je dio svakodnevnice u kojoj odrastaju romska djeca. Životne prilike i mogućnosti Romkinja ograničene su zbog stalnog nepoštovanja i rizika od zlostavljanja.<sup>53</sup>

### 3.1.2. Stambene prilike

Većina romskih porodica u BiH živi u jako lošim stambenim uvjetima. Riječ je uglavnom o napuštenim i uništenim barakama, skladištima i deponijama. U romskim naseljima naročito su izraženi problemi s infrastrukturom (problem priključka vode, električne energije, izgradnje puteva itd.). Legalizacija objekata jedan je od problema Roma koji imaju riješeno stambeno pitanje. Naime, Romi koji su sagradili kuću bez građevinske dozvole nisu u stanju zbog svoje jako teško finansijske situacije platiti zakonom propisane takse za legalizaciju. Ovaj problem naročito je bio izražen prilikom obnove porušenih porodičnih kuća Roma povratnika.

I prije rata veliki je broj romskih zajednica u BiH, njih 50 do 70 posto, živjelo u naseljima koja su bila izgrađena na državnom zemljištu, a koja organi vlasti često nisu priznavali.<sup>54</sup> Kao rezultat toga, vrlo je malo evidencija koje potvrđuju postojanje romskih naselja, i nema konkretnih informacija o ukupnom broju i lokaciji takvih naselja. OSCE-ovo preliminarno istraživanje na

terenu otkrilo je više od 30 takvih naselja u cijeloj BiH.<sup>55</sup> Većina njihovih stanovnika nema vlasništvo nad zemljom na kojoj borave decenijama ili i duže. Ne mogu dobiti ni pomoć od donatora za obnovu kuća jer većina donatora traži dokaz o vlasništvu. Romi se često suočavaju i s deložnjicama iz naselja u kojima trenutno žive a da im se istodobno ne nudi alternativni smještaj.

Kada je riječ o stambenim prilikama ispitanika, možemo reći da su veoma različite, te da variraju u zavisnosti od poslova kojima se ispitanici bave, porijekla, porodičnog naslijeda i sl. Osnovni stambeni kriteriji su ispunjeni za 24 osobe obuhvaćene istraživanjem, to jest one koje u svojim stambenim objektima imaju riješena pitanja vode, struje i kanalizacije. Međutim, 11 osoba je izjavilo da žive u veoma lošim stambenim uvjetima, bez struje, vode, kanalizacije, u neadekvatnim prostorijama, koje su ponekad napravljene od najlona i kartona:

*Živim u baraci na izlazu iz grada, možete vidjeti u kakvom je stanju ova baraka. Tako nam je cijeli život. Nema se para da se uradi nešto. Puše, hladno nam je zimi, ljeti nam je pretoplo, nema hлад. Užas, nemamo vode, kanalizacije. (Muškarac, 68)*

Ovdje je veoma bitno naglasiti da se radi o višečlanim porodicama, dakle porodicama s više djece, koja odrastaju u veoma lošim stambenim prilikama:

*Živim u Kaknju zadnjih 16-17 godina. Muž i ja smo napravili malu baraku u kojoj živimo sa naše četvero djece. Objekat je od cigle. Nemamo kanalizaciju ni vodu u kući. Imamo vanjski WC. Pa ljudi kažu da je naselje napravljeno na iskopinama rudnika, da je to hal-dija. (Žena, 30)*

53 UNICEF Serbia. (2007). Breaking the Cycle of Exclusion. Roma Children in South East Europe. Dostupno na: [http://www.unicef.org/ceecis/070305-Subregional\\_Study\\_Roma\\_Children.pdf](http://www.unicef.org/ceecis/070305-Subregional_Study_Roma_Children.pdf)

54 Regionalni glasnik za promociju kulture manjinskih prava i međuetničke tolerancije. (2004). Romi - najugroženija manjina. Dostupno na: [http://www.mediaplan.ba/servis/servis10\\_ba.pdf](http://www.mediaplan.ba/servis/servis10_ba.pdf)

55 OSCE. (2003). Izvještaj o stanju bespravno izgrađenih romskih naselja u Bosni i Hercegovini. Dostupno na: [http://www.oscebih.org/documents/osce\\_bih\\_doc\\_2010122310144973bos.pdf](http://www.oscebih.org/documents/osce_bih_doc_2010122310144973bos.pdf)

Prikaz 1. Slike stambenih prilika Roma –  
fotografska arhiva iz organizacije “Kali Sara“



Ispitanici koji su izrazili zadovoljstvo stambenim prilikama osigurali su svoje stambene prostore zahvaljujući vlastitom ili radu članova svoje porodice (14 ispitanika), ili donacijama koje su dobili od institucija (državnih ili općinskih) ili donatorskih organizacija (6 ispitanika). Mnoge kuće i stanovi u kojima žive romske porodice uništeni su tokom rata, a sredstva za obnovu osigurana su zahvaljujući donacijama općina ili donatorskih organizacija, od kojih se pojedinačno spominje samo Caritas:

*Kuća u kojoj živim u ratu je bila devastirana. Država je prošle godine renovirala i sada živim u novoj kući. Imam sve što mi treba. Imam svjetlo, struju, kanalizaciju, sve imamo. (Muškarac, 55)*

Ispitanici koji su stambene prostore sami izgradili najčešće su osigurali sredstva putem kredita:

*Živim u svojoj kući, sama sam je napravila. Dizala sam kredite kako bi ja i moj sin imali gdje da živimo. Imam struju, vodu. Platila sam sve priključke. Put je problem, i rasvjeta u naselju. (Žena, 53)*

Pojedini ispitanici (N 4) naveli su da ne žive u romskom naselju, ali nagašavaju da je situacija u romskim naseljima izuzetno teška:

*Ne živim u romskoj zajednici. U naselju gdje ja živim, jedini sam Rom. Situacija je izuzetno dobra. Pa ja to karakterišem kao sjaj i bijeda. Tamo gdje su dominantni Romi, oni su, kako se kaže, objekti su od čvrstog stanja, cigle. Ima, ali u tom naselju Prutace imamo oko 100-200 Roma gdje žive u čvrstim objektima, ali ne i u uslovnim. Imamo dosta Roma socijalnog smještaja od Vlade Brčko Distrikta, isto neu-slovno. Putevi su skoro svi prošle godine asfaltirani. A ovi ostali, što ja kažem sjaj, to je tamo, Suljak sokak, mostarska, sarajevska. Imamo izuzetno najugroženije područje brdo Šterac, 9 porodica gdje smo imali prošle godine 10 oboljelih od žutice u jednom danu. Uslovi za stanovanje na brdu Šterac su pravi pokazatelj neuslovnog življenja Roma. Usred ljeta mora se u čizmama hodati. (Muškarac, 50)*

Većina ispitanika nije zadovoljna infrastrukturom u svojim naseljima (putevi, kanalizacija, rasvjeta):

*Vode nema, kanalizacije nema, kuća je onako. U mahali je katastrofa, bez vode, kanalizacije, struje. (Muškarac, 42)*

*Živimo u baraci od najlona, kartona, ima i par dasaka. Nemamo struje, vode... Živimo na gradskoj deponiji. Naše okruženje je smetlijište. (Muškarac, 28)*

Iste osobe govore o tome kako doživljavaju svakodnevne diskriminacije, uvrede, ponekad čak verbalne napade. Situacija s neadekvatnim uvjetima za život naročito je tragična za roditelje djevojčice koja je u baraci u kojoj su živjeli izgorjela u požaru. Romske organizacije tvrde da je ovaj požar podmetnut i da počinioči nikada nisu procesuirani. S druge strane, policija tvrdi da je požar detaljno istražen i da nije bio podmetnut niti rasno motiviran. Zbog čega je došlo do ovog požara nije predmet ovog istraživanja, ali ova tragična situacija ukazuje na to da su nesigurnost i izloženost riziku usko povezane s lošim stambenim prilikama, siromaštvom i diskriminacijom.

*Već godinama živim na gradskoj deponiji s porodicom. Sada trenutno imam kontejner koji smo dobili nakon što nam je kćerka izgorila u požaru. Do prošle godine smo živjeli faktički ispod najlona. Uslovi su kao i na svakoj deponiji – bez struje, vode, rasvjete... Svakodnevno doživljavamo razne uvrede. Ne dozvoljavaju nam da se premjestimo jer, kako kažu, ne žele Cigane u svom okruženju. Govore nam da smrdimo, da smo lopovi i da nam je mjesto u smeću na deponiji. (Muškarac, 46)*

Tri ispitanika su izjavila da nemaju stalno boravište. Žive na ulici, u privremenim nastambama izgrađenim od najlona ili kartona, ili kod rodbine:

*Živimo na točkovima. Danas smo ovdje, sutra na nekoj drugoj lokaciji. Tamo gdje ima posla tu se zadržimo. (Muškarac, 22)*

*Živim kao beskućnik, svaki dan kod drugog. Malo kod jednog sina ili kćerke. Pa onda idem kod nekog trećeg. Žena mi je umrla. Djeca imaju svoj život. Ja ne želim da im budem teret. I oni se snalaze za život. (Muškarac, 56)*

Nepostojanje električne energije, rasvjete, vode i prijevoza u mnogim romskim naseljima nesumnjivo utječe na objektivno i subjektivno umanjenje osjećaja sigurnosti. Ovakva situacija posebno negativno utječe na djecu i žene, koji se često zbog straha za vlastitu sigurnost odriču pohanjanja škole, ostvarivanja dodatne zarade ili druženja s prijateljima ili rođinom. Iz analize zaključujemo da su u najnepovoljnijim uvjetima za život bili Romi koji naseljavaju područje općine Čapljina. Oni žive na gradskoj deponiji, u nemogućim uvjetima za život. Kartonske barake, šatori s vrlo malo tvrdih materijala korištenih za njihovu gradnju, bez kanalizacije, struje, vode...

Spicker (1998) dovodi u vezu loše stambene prilike s društvenom isključenošću u Škotskoj.<sup>56</sup> Faktori koje Spicker navodi mogu se također dovesti u vezu s lošim stambenim prilikama u kojima žive Romi u BiH jer potvrđuju da su loši uvjeti stanovanja važan faktor društvene isključenosti. Djeca nemaju adekvatnog prostora za igru, u blizini nema prodavnica, zdravstvenih i obrazovnih ustanova, a nije reguliran ni odvoz smeća. Romska naselja uglavnom imaju lošu reputaciju, što doprinosi izolaciji. Bez sumnje, ovakva situacija utječe i na mogućnost djece da se školuju, te na njihovo samopouzdanje i mogućnost uklapanja s vršnjacima. Socijalna isključenost, kojoj su Romi izloženi, utječe na veću vulnerabilnost ove populacije. Navedena situacija dovodi do pojave bolesti i utječe na kvalitet života stanovnika romskih naselja, koji zbog slabe

infrastrukture i nemogućnosti zadovoljenja osnovnih higijenskih potreba često bivaju socijalno isključeni.<sup>57</sup>

Spicker (1998) tvrdi da politike stambenog zbrinjavanja mogu pogoršati društvenu isključenost jer se isključene grupe s vrlo različitim okolnostima smještaju zajedno na loše lokacije. Pritom se zaboravlja da su stambene prilike preduvjet za rješavanje mnogih drugih problema, a najčešći je da pristup obrazovanju, zdravstvenoj i socijalnoj zaštiti traži da korisnici imaju stalnu adresu stanovanja. Ono što je također važno jest shvaćanje da je stan ili kuća više od skloništa i krova nad glavom, jer od toga zavisi hoćemo li imati pristup servisima, kontakt s porodicom i prijateljima, pristup gradskom prijevozu, odnosno stambene prilike uveliko definiraju društvene odnose i nivo do kojeg je pojedinac uključen u društvo.<sup>58</sup> Međutim, kako ovo istraživanje pokazuje, stambene prilike su u direktnoj vezi s postizanjem stvarne i percipirane lične sigurnosti, sigurnosti porodica i cijele zajednice.

### 3.1.3. Uvrede i predrasude prema Romima

Ukupno 22 ispitanika su navela da su barem jednom doživjeli uvredu zbog toga što su Romi. Od toga je 11 ispitanika izjavilo/opisalo da se radilo o ozbiljnim ili dugotrajnim uvredama ili prijetnjama, koje su ponekad čak rezultirale i fizičkim napadima ili izazivanjem osjećaja dubokog straha i nesigurnosti:

*Ja sam bila prisiljena da izađem iz stana. Tri osobe sa oružjem su me natjerale da izađem iz stana '93. godine. Morala sam napustiti stan. Ponižavali su me, vrijeđali. Dešava se da nam govore da smo Cigani, nekulturni, prljavi. Imali smo i niz problema kada je u pitanju škola, da su djeca prljava, neuredna, pa smo morali ići u školu da ispravimo ovo. (Žena, 58)*

<sup>56</sup> Ibid.

<sup>57</sup> Ibid.

Spicker P. (1998). *Housing and social exclusion*. Shelter Scottish Campaign for Homeless People. Dostupno na: <http://paulspicker.files.wordpress.com/2013/11/1998-housing-and-exclusion.pdf>

*Ne govore oni nama u lice uvrede. Pišu grafite po kućama. Imali smo u par navrata slučajeve kad su nam na fasadama kuća osvanuli grafiti: Cigani, iselite se, ne želimo vas ovdje. (Muškarac, 57)*

Posebno zabrinjavaju uvrede i prijetnje koje ograničavaju Rome, odnosno onemogućuju ih u njihovim svakodnevnim životnim obavezama i aktivnostima:

*Kad odemo do grada u trgovinu, nekad nas ne žele poslužiti. Odbiju nas. Kažu da nemaju. A ja znam da imaju, samo nam ne daju. Na ulici nam znaju dobaciti da smo lopovi, da se djeca trebaju skloniti od nas, i tako. (Muškarac, 28)*

*Bilo je raznih situacija u životu. U školi su nas zvali Cige, da imamo ušiju. Ja živim na selu i svi se mi znamo i ko smo i čiji smo. Naše naselje zovu Garavi sokak. U autobusu se desilo više puta da mene ili moje komšije tjeraju, ne daju nam uči. Kažu, smrde, kradu, i tako. (Žena, 53)*

Posebno su česte uvrede upućene romskoj djeci, naročito u okviru obrazovnih ustanova. Iz ranijih istraživanja poznato je da romska djeca napuštaju školu kad su izložena uvredama ili nekom obliku vršnjačkog nasilja.<sup>59</sup> Uvrede najčešće upućuju druga djeca, odnosno vršnjaci:

*Djeca su mi jednom imala probleme u školi. Jedno jutro sin mi je došao sav uplakan na pijacu. Kad sam ga pitala šta je bilo, rekao mi je da djeca u školi nisu htjela da on bude u fudbalskoj ekipi jer je Cigo i ne žele da jedan Cigo bude dio njihove ekipe. Išli smo u školu i obećali su da se to više neće dogoditi. (Žena, 30)*

<sup>59</sup> Bećirević, M. (2007). Inclusion of Roma children in B&H education: main challenges and the ways to overcome them. Open Society Fund in Bosnia and Herzegovina.

Uvrede Romima koji žive na deponijama ili u privremenom smještaju i onima koji se bave skupljanjem sekundarnih sirovina naročito su česte i teške, te su posebno zabrinjavajuće jer se radi o osobama bez obrazovanja, prihoda i mogućnosti da se zaštite od uvreda i prijetnji:

*Pa ima, svakodnevno. Mi živimo na smetlištu jer nam drugi ne daju da se premjestimo na drugu lokaciju. Ne žele Cigane za svoje komšije. Kažu, nama Ciganima je mjesto na smetlištu. Skupljamo otpad, smrdimo. (Muškarac, 46)*

*Živim na ulici, pa mi ljudi kažu svašta. Najgora su djeca. Ona mi znaju sve opsovati. Nekad mi pokušavaju i ukrasti ono što zaradim u toku dana. (Muškarac, 56)*

Činjenica je da je romska populacija stoljećima stigmatizirana i da postoji čitav niz priča i izreka u kojima se Romima zastrašuju, prije svega, djeca. Ovakve uvrede naročito teško padaju Romima u ranijoj životnoj dobi:

*Bilo je nekad, kad smo bili djeca, štipanja, čupanja za kosu, znali su me zvati crna Ciganka jer sam baš tamnoputa. Nekad se znalo desiti da stariji straže djecu kako će ih crna Ciganka ukrasti ako ne slušaju. Nije mi baš bilo jednostavno kad se djeca nisu htjela igrati sa mnom i mojom braćom i sestrama. Sva sreća da nas je bilo šestero djece i mi smo se brinuli jedno o drugom, a nas šestero je bilo dosta za igru. (Žena, 33)*

Takva predstava Roma nerijetko utječe na percepciju Roma tokom cijelog života. Stigma da Romi kradu, prenose bolesti i slično još uvijek je ukorijenjena u bosanskohercegovačkom društvu, o čemu svjedoči i sljedeći citat:

*Ljudi ih se nekad boje. Bježe kad ih vide (riječ je o Romima čergarima). Nekad ih tjeraju iz svoje ulice, ne daju im da kopaju po smetu... ali ima i slučajeva da im sami donose kese sa otpadom, nekad je to i hrana. Jers njima rade i žena i djeca. (Muškarac, 22)*

Na osnovu odgovora ispitanika također možemo vidjeti da inicijative Roma, bilo u školi bilo u profesionalnom životu, često znaju biti izvrgnute ruglu, uvredama i pokušaju obezvređivanja i sprečavanja daljnog napredovanja:

*Jedino jedna situacija kada sam išao u šesti razred osnovne škole. Na roditeljskom sastanku nastavnik je čitao ocjene, za svakog učenika je govorio pojedinačne ocjene, osim za mene. Kad je došao red na mene, nije ništa rekao osim da ja imam sve petice i da nema šta da kaže. Kada su roditelji došli kući, svojoj djeci su rekli: 'Kako jedan Cigan može imati sve petice, a vi ne možete.' Djeca su se sutra skupila i htjela su me prebiti pred školom. To su vidjeli direktor i pedagog škole, i oni su reagovali prije nego što se išta desilo. (Muškarac, 25)*

*Naprimjer, kada smo otvorili aščinicu, uslovi su bili super da se otvori. Međutim, zbog prozivki da ne treba jesti kod Cigana, iako je hrana bila najbolja u okruženju, i najjeftinija, ljudi su nas diskriminirali i morali smo zatvoriti aščinicu. (Žena, 40)*

Ispitanici smatraju da policija i uopće institucije diskriminiraju romsku populaciju jer nerijetko prepostavljuju da je Rom učinio neko krivično djelo i onda kad to nije bio slučaj:

*Prije mjesec dana jedan je nerom opljačkao kuće komšija, a oni su ovi krivnju prebacili na Rome, da su to oni uradili. Kao, treba Rome zapaliti, pobiti i uništiti. (Muškarac, 52)*

Također je navedeno da se vrjeđanje nerijetko dešava i na javnim mjestima, u kasnijim večernjim satima, kada su osobe koje vrjeđaju pod utjecajem alkohola:

*Da, evo jedne specifične situacije. Na svadbi, dok su svi bili trijezni, nije bilo problema, ali kad su se svi napili došlo je do pogrdnih*

*riječi: 'Ti si Cigan, ti si ovo, ti si ono...' Onda je došlo do tuče između Roma i neroma. Odveli su ga na policiju, a on je policiji rekao da su mu psovali cigansku mater. (Žena, 40)*

S druge strane, 13 ispitanika je navelo da nikada nisu doživjeli uvrede, te da je situacija kada je riječ o percepciji Roma izmijenjena i da položaj Roma u velikoj mjeri zavisi od njihovog obrazovanja i općenito statusa u društvu:

*Nekada neko i dobaci da smo ovo ili ono, ali sada je malo drugačije. Više ne živimo u barakama, šupama. Sad živimo u lijepim kućama i ljudi nas sada malo drugačije gledaju. Dolaze da prodaju željezo i druge sirovine kod nas. (Muškarac, 21)*

Pet ispitanika je navelo da su veoma zadovoljni svojim položajem u društvu, te da se osjećaju kao i svi drugi građani Bosne i Hercegovine:

*Ja se osjećam kao građanin BiH i ne osjećam se kao vanzemaljac. Ne interesuje me jesam li ja Rom, već jesam li ja građanin BiH. Ja nisam imao takvih situacija. (Muškarac, 45)*

Interesantno je da je situacija ocijenjena kao posebno povoljna u općinama gdje je stanovništvo etnički i nacionalno mješovito i gdje pripadnici različitih nacionalnih zajednica žive zajedno:

*Nikad. Mi nikad nismo imali problema u ovoj općini. Više se družimo sa neromima nego sa svojima. Prije bi me spasio neki Musliman nego neki moj. (Muškarac, 33)*

**Prikaz 1: Diskriminacija Roma:** Radim i po 12 sati na dan, tako da skoro nikad nisam kod kuće. Non-stop radim. U udruženju sam Roma, predsjednik sam skupštine, član odbora gradonačelnika te delegat u odboru Roma u Sarajevu. Ne živim u romskoj zajednici. U naselju u kojem živim jedini sam Rom. Moja je sestra Romkinja. Trebala je da izade iz bolnice, ali joj ljekari i medicinsko osoblje to nisu dozvolili dok ne isplati iznos od 450 KM. Moj brat je došao do mene, rekao mi je kako nema novaca, pa me zamolio da odem s njim u ginekološku ustanovu. Kad smo došli, mog brata drsko su pitali da li je donio pare, a mene je oslovio: ‘Šta vi trebate?’ Nisam se predstavio, rekao sam da sam došao s bratom. Rekli su mi da odmah moram izaći. Odbio sam izaći, te sam im rekao da bih čak trebao govoriti umjesto njega, i da budem iskren razgovor se okrenuo za 360 stepeni. U obrazloženju ko sam i šta sam, ostavio sam i svoj broj mobitela na raspolaganju 24 sata.

*Ovo je mala zajednica. Svi se znamo godinama. I ovdje živi dosta nacionalnih manjina, tako da nema nekih netrpeljivosti između nas. Dobro se slažemo. (Muškarac, nisu naznačene godine)*

Interesantna je i percepcija jednog ispitanika kasnije životne dobi, koji smatra da je situacija u ranijem sistemu bila povoljnija za romsku populaciju:

*Star sam da se sjetim šta se sve dešavalo u životu. Prošao sam ja svašta u životu. Bilo je i lijepih dana, ali danas je sve manje takvih dana. Bio je rat, jedni su došli, drugi otišli. A sa ovim neromima nekad se lakše živjelo, nisu bili tako zadrti. (Muškarac, 68)*

U ovom dijelu su učesnici Romi ispričali niz situacija u kojima su bili izloženi uvredama, pogrdnim šalama i najuvredljivijim stereotipima. Nažalost, predrasude prema Romima se u BiH ne tretiraju dovoljno ozbiljno, što

negativno utječe na aktivnosti za društveno uključenje Roma. Fenomen zanemarivanja predrasuda prema Romima prisutan je i u drugim evropskim zemljama. Rosenfield (2010) tvrdi da se inicijative za promociju prava Roma ne bave dovoljno predrasudama, što je jedna od najvećih prepreka u mijenjanju situacije za Rome. Međutim, brojne studije pokazuju visok nivo netolerancije koju Evropljani imaju prema Romima, ali za situaciju kritičke isključivo Rome, te ne smatraju da je to proizvod rasizma.<sup>60</sup> Ove predrasude posebno teško padaju djeci koja odrastaju u porodicama s visokom stopom nezaposlenosti, i čiji roditelji imaju niska primanja i rade poslove koji su na niskoj ljestvici društvenog vrednovanja. Ta djeca odrastaju u siromaštvu i ekonomskoj neizvjesnosti, a nizak društveni status njihovih roditelja također utječe na njihovo samopoštovanje, samopouzdanje i odnos s drugom djecom i ostatkom društva. Jedna od posljedica je *mobing* nad romskom djecom u školi, što je vrlo česta pojava i jedan od faktora zbog kojeg veliki broj romske djece napušta škole.<sup>61</sup>

### 3.1.4. Napadi na Rome

Izvještaj Amnesty Internationala<sup>62</sup> iz 2001. godine pokazuje rasprostranjenost nasilja nad Romima u Češkoj, Francuskoj i Grčkoj, te neadekvatnost policijskog odgovora u tim zemljama. Direktni rasistički napadi na Rome i romska naselja nisu rijetkost u tim zemljama, a mržnja se manifestira i u porukama političara i otvorenim demonstracijama protiv Roma. Antiromski sentimenti u BiH se ne očituju tako otvoreno, ali ovo istraživanje pokazuje da su stereotipi i stigmatizacija uveliko prisutni i u našoj zemlji. Incidenti motivirani mržnjom prema pripadnicima/cama romske zajednice nažalost nisu rijetkost i izostanak odgovarajuće reakcije nadležnih organa može stvoriti klimu nekažnjavanja i produbiti doživljaj marginalizacije.

<sup>60</sup> Rosenfield, E. (2010). *Combating Discrimination and Prejudice against the Roma In Europe: Why Current Strategies Aren't Working and What Can Be Done*. Topical Research Digest: Minority Rights.

<sup>61</sup> UNICEF Serbia (2007). *Breaking the Cycle of Exclusion. Roma Children in South East Europe*, Dostupno na: [http://www.unicef.org/ceecis/070305-Subregional\\_Study\\_Roma\\_Children.pdf](http://www.unicef.org/ceecis/070305-Subregional_Study_Roma_Children.pdf)

<sup>62</sup> Amnesty International (2014). *We ask for justice: Europe's Failure to protect Roma from racist Violence*. London. Dostupno na: [http://www.amnesty.eu/content/assets/Reports/08042014\\_Europe's\\_failure\\_to\\_protect\\_Roma\\_from\\_racist\\_violence.pdf](http://www.amnesty.eu/content/assets/Reports/08042014_Europe's_failure_to_protect_Roma_from_racist_violence.pdf)

Policija predstavlja primarni državni službeni organ koji se bavi Romima. Policijski službenici, kao i društvo u cjelini, nisu oslobođeni rasističkih stavova i predrasuda. Takvi stavovi se ponekad manifestiraju u nedovoljno revnosnom obavljanju policijskih dužnosti, to jest u neosiguravanju dovoljne podrške i zaštite, ili u pretjerano revnosnom obavljanju policijskih dužnosti, to jest poklanjanjem pretjerane pažnje krivičnim djelima koja su navodno počinili Romi.

Često se sigurnosnim potrebama Roma ne poklanja dovoljna pažnja od nadležnih organa, te takva situacija dovodi do percepcije pripadnika romske populacije da policija nije zainteresirana ili da ih ne želi zaštititi.

Tokom intervjua građanima Romima je postavljeno pitanje je li ih nekad neko napao, a odgovori su prikazani u grafikonu 1.



Grafikon 1.

Posebno zabrinjava nekoliko veoma ozbiljnih napada na Rome koji su rezultirali ubistvom ili povredama. Bitno je naglasiti da iz odgovora ne možemo zaključiti je li napad bio nasumičan ili motiviran npr. materijalnom koristi, ili se pak radilo o etnički motiviranom napadu:

*Nažalost, jest, i to par puta. Zadnji put su mene i mog prijatelja napala sedmorica mladih momaka. Završio sam u bolnici. Prijavio sam slučaj policiji. Ja znam ko me je napao, rekao sam njihova imena, ali njih policija nikada nije privela. (Muškarac, 46)*

*Mene nije, ali je moj muž ubijen na kućnom pragu. Zna se ko je pucao na njega. Bilo je to iz zavisti i ljubomore jer smo lijepo živjeli. (Žena, 33)*

U nekoliko slučajeva radilo se o pljački, dok je jedan ispitanik naveo da je napadnut zajedno s grupom prijatelja na ulici:

*Jeste. Ja i moj prijatelj smo napadnuti prošle godine usred dana i usred grada. Trebali smo nešto da kupimo i htjeli smo da uđemo u prodavnicu. Ispred prodavnice par momaka nam je prišlo i počeli su nam svašta govoriti i počeli su nas tući. (Muškarac, 28)*

Napadi na pripadnike romske zajednice koji žive na deponiji, prose, ili se bave skupljanjem metala, papira i drugih sirovina kako bi preživjeli, veoma su česti i naročito grubi. Ova populacija je veoma izložena različitim fizičkim i verbalnim napadima:

*Pa to su bila u par navrata djeca, omladina. Stari mi nekad nešto daju, i oni me ne udaraju. Ali djeca, ova omladina, znaju biti opasna. Napali su me par puta kasno uvečer i uzeli mi pare. (Muškarac, 56)*

*Nekad napucavaju cuke na njih. Kako bi im zabranili ili ih onemogućili da priđu bliže kući, kontejneru. (Muškarac, 22)*

Jedan od ispitanika je naveo da je posebno izložen napadima policije:

*Da, i to više puta. Optužuju me da kradem, odvedu me u policijsku stanicu i tamo sam po cijeli dan gladan i žedan, i na kraju moram priznati da jesam. (Muškarac, 30)*

Jedna od ispitanica je navela da je napad na nju bio, između ostalog, motiviran njenim spolom:

*Da, zbog parkinga. I zato jer misli da može da me napadne jer sam žensko. Vrijeđao me, znao je on mene, a i ja njega. Ali ja sam sve to snimila i odnijela sam na policiju. (Žena, 40)*

**Prikaz 2. Nesigurnost Roma u Čapljini:** Na gradskoj deponiji Ada u Čapljini živi šest romskih porodica koje su u potpunosti društveno isključene. Iako u ovim porodicama živi oko petnaestero djece školskog uzrasta, nijedno od njih ne pohađa redovno obrazovanje. Roditelji djece rade na gradskoj deponiji – prebiru smetljište i od toga izdržavaju obitelj. Po izjavi roditelja, sva nastojanja uključivanja njihove djece u obrazovni sistem vrlo brzo budu onemogućena ili spriječena uvredama i napadima od većinske hrvatske djece. Svaka žalba policijskim radnicima završi kao bespredmetna, jer vrlo često reakcije budu u smislu: ‘pa vi ionako niste navikli na školovanje’. Nije rijedak slučaj da ova romska zajednica bude napadnuta od čapljičkih huligana a da tim povodom nema policijskih intervencija ili zapisnika o prijavi napada. O slučaju ili toku istrage paljevine barake koja se desila 12. novembra 2011. godine, u kojoj je smrtno stradala šestogodišnja djevojčica, skoro da se ništa ne zna. Roditelji tvrde da je paljevini prethodila prijetnja, i to baš paljenjem barake, ali o njihovoj žalbi i prijavi prijetnje u policijskoj stanici nema nikakvih pisanih tragova. Ono što se zna iz policijskog zapisnika/verbalne izjave jest konstatacija da je “baraka izgorjela od svijeće”. O huliganskim napadima na Rome također nema nikakvih zapisnika niti poduzetih radnji o njihovom procesuiranju. Ništa se ne zna ni o eventualnoj intervenciji ili zaštiti napadnutih Roma iako su ovi napadi za posljedicu imali teške tjelesne povrede, a bila je ukazana i hitna ljekarska pomoć.

(Prikaz priredila romska nevladina organizacija)

**Prikaz 3:** Dana 19/20. oktobra 2010. u Živinicama je zapaljena još jedna romska kuća, kao što se vidi na fotografijama ispod. Ovo je deseta romska kuća po redu koja je zapaljena od decembra 2009. do sada. “Počinilac ili počiniovi ovakvih nedjela nisu otkriveni, niti se zna uzrok požara.” (Izvor i slike RIC “Kali Sara”)



Ovaj prikaz je osigurala “Kali Sara”, koja se bavi dokumentiranjem ovakvih situacija u kojim se nađu Romi. Tokom izrade ovog izvještaja od policije smo zatražili komentar o ovim navodima. Policijska uprava u Živinicama je potvrdila da je u periodu 2010/2011. godine prijavljeno osam požara u romskom naselju Stara Pruga u općini Živinice. U svom dopisu policija navodi da su po svim ovim prijavama postupali pripadnici PU Živinice i provodili zakonom propisane mjere i radnje. U jednom slučaju je uzrok požara bila neispravna električna instalacija, a u jednom je nastala velika materijalna šteta pa su pripadnici policijske uprave podnijeli izvještaj tužilaštvu o počinjenju krivičnog djela protiv nepoznatog izvršioca. U četiri slučaja je utvrđeno da bi uzrok požara mogao biti podmetanje od N. N. osobe, zbog čega su Kantonalnom tužilaštvu Tuzlanskog

kantona (KTTK) podnesena četiri izvještaja o počinjenju krivičnog djela. U dva slučaja su identificirani počinioци, kojima je sud odredio u dva navrata jednomjesečni pritvor. Policija u svom dopisu navodi da je jedan od spomenutih požara prouzrokovao vlasnik kuće i da je tada život izgubila jedna osoba, a Policijska uprava je o ovome podnijela izvještaj KTTK-u. (Dopis PU Živinice, april 2014).

### 3.2. Romi i policija

Odnos između policije i romske zajednice je ključan, posebno stoga što su Romi često na meti rasno motivirane diskriminacije i nasilja u zemljama jugoistočne Europe.<sup>63</sup> Romi bi trebali biti u mogućnosti da se u potpunosti oslove na policiju, koja će im pružiti zaštitu i detaljno provedenu istragu o prekršajima počinjenim nad ovom populacijom. Istovremeno, policija se često susreće s preprekama u efikasnom obavljanju svoga posla jer Romi njihove napore doživljavaju sa sumnjom i nepovjerenjem, koje crpe iz duge povijesti zlostavljanja i diskriminacije od različitih državnih organa.<sup>64</sup> Bolja saradnja i jačanje povjerenja u odnosima s policijom vodi do efikasnijeg rada policije i istovremeno poboljšava sigurnost Roma. Osim toga, i policija također ima koristi od boljih odnosa s pripadnicima ove populacije. Efektivnom prevencijom mržnjom motiviranih zločina i efikasnom istragom zločina policija čini napore ka izgradnji povjerenja i samim tim ostvaruje veću stopu uspjeha u radu, što se odražava pozitivno na ukupna postignuća policije.<sup>65</sup> Profesionalno ponašanje u skladu s postojećim standardima rezultirat će povećanjem podrške i boljim pristupom lokalne zajednice. Osim toga, bolji odnosi s Romima će poboljšati opći nivo sigurnosti i doprinijeti i poboljšanju rada i samih policijaca.

<sup>63</sup> Council of Europe (2011). Living Together – Combining Diversity and Freedom in 21st-century Europe. Dostupno na: [www.coe.int/t/dg4/highereducation/Report%20on%20diversity.pdf](http://www.coe.int/t/dg4/highereducation/Report%20on%20diversity.pdf)

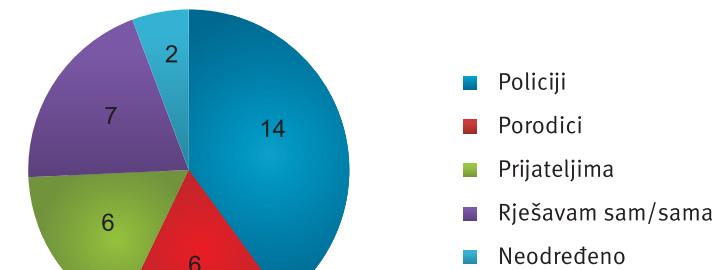
<sup>64</sup> OSCE (2010). Police and Roma and Sinti: Good Practices in Building Trust and Understanding. Dostupno na: <http://www.osce.org/odihr/67843?download=true>

<sup>65</sup> Ibid.

OSCE (2010) u publikaciji “Policija i Romi i Sinti – dobra praksa u izgradnji povjerenja i razumijevanja” daje niz primjera zašto je odnos Roma i policije opterećen izazovima nedovoljno revnosnog obavljanja policijskih dužnosti i pretjerano revnosnog obavljanja policijskih dužnosti,<sup>66</sup> te nudi rješenja za poboljšanje ovih odnosa putem razvoja zakonodavstva i politika, etičkih kodeksa i ponašanja, kao i zapošljavanjem službenika romske populacije. Jedan od koraka ka efikasnijem razumijevanju je obuka policijskih službenika i uspostavljanje partnerstva s romskim zajednicama, kao i provođenje policijske istrage u tim zajednicama.

U ovom dijelu se tretira odnos policije i Roma, a zaključci su izvedeni iz triju pitanja koja su međusobno povezana. Odgovori na prvo pitanje iz ove grupe, to jest kome će se najprije obratiti ako je na neki način ugrožena vaša sigurnost, veoma su različiti, kao što se vidi iz prikaza u grafikonu 2:

Kome će se najprije obratiti ako je na neki način ugrožena Vaša sigurnost?



Grafikon 2.

Na osnovu odgovora vidimo da bi se 14 ispitanika isključivo i primarno obratilo policiji u slučaju da je ugrožena njihova sigurnost. Ostali bi se prije obratili porodicama, prijateljima, ili bi problem rješavali sami. Ohrabrujuće je da bi se, i pored mnogih odgovora u kojima se izražavaju sumnje u

<sup>66</sup> Chapter II.2, 31-33.

objektivnost i kompetencije policije, ipak znatan broj ispitanika obratio policiji i tražio njezinu zaštitu:

*Na prvom mjestu je policija. Kao i svaki svjesni građanin, ne bih poduzimao ništa na moju inicijativu. Ima zakon i ja vjerujem u njega. (Muškarac, 48)*

Ukupno šest ispitanika je navelo da bi se obratilo porodici, od kojih su četiri navela isključivo porodicu, a dva ispitanika su navela porodicu, pa policiju. Prijateljima bi se obratilo šest ispitanika, od kojih tri isključivo, a tri ispitanika su navela da bi se prvo obratili prijateljima, pa tek onda policiji. Pet ispitanika je reklo da bi sami pokušali riješiti problem, s tim da je jedan od ispitanika naveo da bi se obratio i prijateljima ako problem ne bi uspio riješiti sam.

*Pokušam sama riješiti problem, a onda zovem nekoga od prijatelja da mi pomogne, pa onda policiju. (Žena, 39)*

*Zvao bih prijatelje i policiju, zavisi šta je u pitanju. (Muškarac, 68)*

Pojedini ispitanici neobraćanje policiji pojašnjavaju nepovjerenjem u policiju, odnosno time što misle da policiji nije dovoljno stalo da zaštiti Rome i riješi njihove probleme:

*Prije bih pokušao riješiti s prijateljima nego s policijom. Ona ne brije za Rome. (Muškarac, 56)*

*Imam prijatelje kojima se mogu obratiti u svako doba, tako da bih se prvo obratio njima, pa drugima. (Muškarac, 21)*

Posebno je bitno naglasiti da je nekoliko ispitanika izrazilo svoje duboko nepovjerenje u policiju i njenu učinkovitost:

*Nikom, brinemo se sami za sebe. (Muškarac, 22)*

*Mene je napao jedan čovjek, prijetio mi pištoljem, i ja sam nazvao policiju, ali policija nije došla. Poslije šest-sedam dana policija je došla po mene i rekli su mi da će to oni srediti. Onda sam ih vidio da piju zajedno s tim čovjekom. I dan-danas ne smijem slobodno hodati ulicom. (Muškarac, 30)*

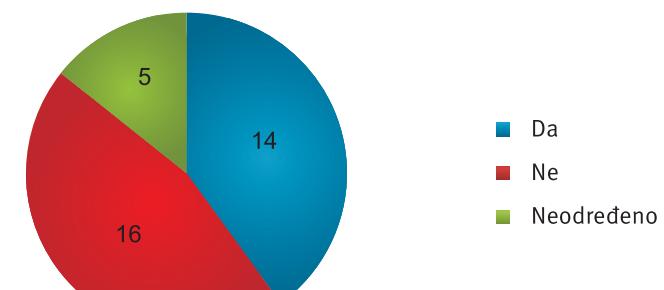
*Pa trebalo bi policiji. To smo u više navrata i uradili, ali oni ništa ne čine da riješe taj problem. (Muškarac, 28)*

*Policija je potplaćena. (Žena, 37)*

*Nemam se ja kome obratiti. Ko bi pomogao prosjaku. (Muškarac, 56)*

Građani Romi su također pitani vjeruju li da im policija može pomoći ako ih neko napadne ili opljačka. Rezultati su prikazani u grafikonu 3:

**Da li vjerujete da Vam policija može pomoći  
ako Vas neko napadne?**



Grafikon 3.

Iz odgovora se vidi da manje od polovine ispitanika vjeruje kako im policija može pomoći ako ih neko napadne. Osim toga, nekoliko ispitanika je izrazilo duboku sumnju kako u kompetencije policije tako i u njihovu rješenost da pruže pomoć Romima kada im je potrebna:

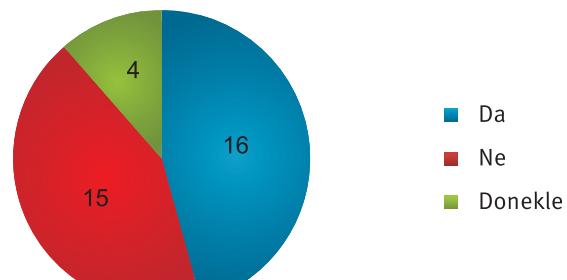
*Ne vjerujem, jer sam imao pet-šest slučajeva da mi je iz auta ukraden kasetofon. Policija dođe, uzme izjavu, i nikada se nije ništa riješilo. I kada bi moja sigurnost bila u pitanju ne vjerujem da bi reagovali. (Muškarac, 25)*

*Kada sam imala problema sa mužem, policija bi došla, privela ga na par sati, i sutradan je opet bio kući. (Žena, 39)*

*Kuća nam je opljačkana. Policija je došla, uzela otiske, i rekli su nam da se nikad neće naći. Nikad nismo dobili zapisnik. Nisu se potrudili da odu do komšija da vide koje je auto bilo. Nisu izvršili kompletan uvid. Jedan od policijaca je otišao do komšije, ovaj mu je zalupio vrata, i to je to. (Žena, 40)*

*I da i ne, zavisi od situacije. Kad mi je ukradena torba s dokumentima na pijaci, zvali smo policiju. Oni su došli, pričali sa mnom i mojim mužem. I nisu uhvatili lopove. (Žena, 20)*

#### Da li imate povjerenja u policiju?



Grafikon 4.

Veoma je zabrinjavajuće da skoro polovina ispitanika smatra da ih policija ne bi zaštitala u slučaju napada, te da policija nema volju da ih zaštiti onda kada je to potrebno. Ovakav stav nesumnjivo utječe na smanjenje osjećaja sigurnosti u romskim zajednicama. Također na osnovu odgovora možemo

zaključiti da Romi vjeruju kako postupanje policije prema Romima nije jednako kao prema drugim građanima i građankama BiH, te da se policija ne trudi dovoljno da pomogne Romima i da ih zaštiti.

Policija i povjerenje u policiju imaju veoma značajno mjesto u životu svakog građanina/graćanke. Da bi se osjećala sigurno i da bi zadovoljila jednu od osnovnih životnih potreba za sigurnošću i slobodom, osoba mora vjerovati u institucije koje provode red i implementiraju zakon. Stoga uznemirava činjenica da skoro polovina ispitanika u ovom istraživanju nema povjerenja u policiju, kao što se vidi iz dolje datog prikaza.

Nedostatak povjerenja objašnjavaju ovako:

*Ne, zato što sam imao priliku da vidim i lično pretrpm. (Muškarac, 56)*

*Dosada nisu riješili nijedan slučaj koji smo prijavili. (Muškarac, 28)*

Ispitanici svoje nepovjerenje pojašnjavaju sumnjom u efikasan rad policije, njenu objektivnost, ali i mišljenjem da policija ne služi svim građanima i građankama BiH, nego samo elitističkim – odabranim društvenim krugovima:

*Ne! Moje lično mišljenje je da policija služi za visokopozicionirane ljudе u društvu, a za nas radničku klasu to je pro forma. (Muškarac, 50)*

Prisutno je i mišljenje da policija više nema autoritet kakav je imala u ranijem sistemu:

*Mi smo se svi bojali one stare milicije. Ali znali smo da je tu i da sve prate. Mogli smo na klupama spavati, bili smo sigurni. Sad su neka druga vremena. (Muškarac, 68)*

Najviše zabrinjavaju odgovori koji se odnose na slučajeve policijske korupcije i iznude:

*Nemam povjerenja. Ne volim ih ni vidjeti. Čim me zaustave, znam da im moram dati nešto para. (Muškarac, 22)*

Kod ispitanika koji rade kao prodavači/prodavačice na pijaci je posebno prisutna frustriranost radom policije, prije svega zbog visokih kazni koje dobijaju zbog rada bez dozvole:

*Nemam. Oni nam uzeše i dušu. Ja želim da živim od svoga rada, a oni nam zagorčavaju život. Šta oni žele – da ja prosim i tako hranim svoju djecu? Nemaju drugog posla nego da meni i mojoj djeci uzimaju komad hljeba iz usta. (Žena, 30)*

*Policija me samo tjera, piše kazne. Otkud mi pare da to platim. Ja im kažem da me vode u zatvor jer nemam para za to. Oni ne razumiju da ja od tog živim. (Muškarac, 56)*

*Nemam, jer svaki put dođu po mene i odvedu me po cijeli dan, i onda kada se vratim kući nije mi ni do čega. (Muškarac, 30)*

Jedna od ispitanica je izjavila da nema povjerenja u policiju jer smatra da je odnos policije prema muškarcima i ženama različit:

*Ne, jer sam žena, a muški su u većini u policiji, i uvijek će prije povjerovati muškarcu nego ženi. (Žena, 39)*

S druge strane, pojedini ispitanici su izjavili da imaju povjerenje u policiju i njen rad. Smatraju da su zaštićeni kao i svi drugi građani Bosne i Hercegovine:

*Vjerujem u rad policije, red i disciplinu. (Muškarac, 41)*

*Da, jer do sada nisam imao problema s policijom, oni rade svoj posao baš kao i ja. (Muškarac, 44)*

Svoje odnose s policijom smatraju korektnim, te ne misle da ih policija diskriminira:

*Da. Samo komandir policije je rekao da su oni na raspolaganju za sve što mogu pomoći. (Muškarac, 52)*

Ispitanici smatraju da policija reagira adekvatno bez obzira na to o kojoj vrsti krivičnog djela ili prekršaja se radi:

*Da, svakako da imam. Bilo je nekoliko inicijativa u našem komšiluku ovdje gdje živimo i boravimo da su ljudi intervenisali odmah, bilo da je porodična svađa, uglavnom policija ovdje radi svoj posao. (Muškarac, 48)*

*Pa oni su tu da nas zaštite. Ko bi prije njih mogao da nam pomogne? (Žena, 38)*

Nekoliko ispitanika nema povjerenje u policiju jer, kako kažu, različito tretira Rome i nerome:

*Ne! Oni dođu kada se sve završi, opet smo mi Romi krivi. Naprimjer, čovjek je imao dvoje djece od tri godine i djeca su potrgala po tri šljive, i čovjek je izvadio pištolj i pucao na djecu. I poslije smo mi skočili na tog čovjeka, cijelo selo. Došla je policija i uzela zapisnik na sudu, svi smo platili kaznu jer smo skočili da branimo djecu. Mi smo svi dobili kaznu, a taj čovjek nije, kazna je bila 250 KM. (Muškarac, 45)*

Tokom izrade ovog izvještaja došli smo do kopije pritužbe na policajca iz 2010. godine koja je upućena komandiru jedne policijske uprave.<sup>67</sup> Prema pritužbi radilo se o fizičkom napadu policajca na muškarca priпадnika romske populacije ispred njegove kuće. Nismo došli do saznanja kako je ovaj slučaj riješen.

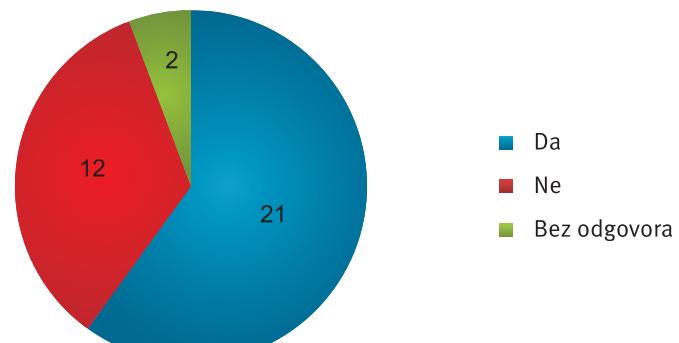
<sup>67</sup> Zbog anonimnosti ne navodimo ime onoga koji je uputio pritužbu niti ime policijske uprave.

Nekoliko ispitanika smatra da zbog svoga položaja i statusa i ne mogu očekivati pomoć policije:

*Kome da se obratim, policiji, da im kažem da su mi ukrali pare koje sam isprosio? (Muškarac, 56)*

Istraživanje je pokazalo da je kontakt s policijom svakodnevica za mnoge Rome, što se vidi iz podatka da je 21 osoba odgovorila potvrđno na pitanje je li dolazila u kontakt s policijom.

#### Jeste li dolazili u kontakt s policijom?



Grafikon 5.

Jedna osoba je navela da jest, ali samo u okviru svoga posla, koji obavlja u nevladinoj organizaciji:

*Jesam, kao čovjek iz nevladine organizacije. Kad je neki problem, ja pišem dopise policiji, opštini. Kad je izgorilo 12 kuća prije par godina, policiji sam dostavio fotografije kako su kuće izgledale, kako sad izgledaju. Ponudio sam saradnju policiji da se otkrije što prije ko je zapalio kuće i kako je do toga došlo. (Muškarac, 57)*

Ispitanici smatraju da su kontakti s policijom jednim dijelom njihova svakodnevnica, kako jedan muškarac (48) kaže u kontaktu s policijom je 'od rođenja'. Inače, Romi u ovom istraživanju navode da su u kontaktu s policijom iz različitih razloga i motiva.

Jedan od najčešćih razloga koji dovode do kontakta policije i Roma su kontrole Roma koji rade na pijacama ili sakupljaju sekundarne sirovine:

*Jesam. Kada dođu na pijacu, otjeraju nas, pokupe nam ono malo jada što imamo, i opet smo na početku. (Žena, 30)*

*Jesam, u više navrata. To mi je svakodnevica. Nekad me opomenu, nekad pišu kaznu. Kako kad. Ima i finih policijaca, pa mi kažu da idem kući, da ne izlazim na ulicu, da je hladno. A ima i onih koji mi kažu da se ne vraćam, da će me strpati u zatvor drugi put. (Muškarac, 56)*

*Pa, ponašaju se okej. Pošto skupljamo željezo, papir, često susrećemo policijce na ulici. Nekad nas zaustave, nekad dođu do kuće gdje nam je skladište. Uglavnom su korektni. (Muškarac, 21)*

*Kada kopam po kantama, znaju me pitat šta sam našo, kome prodajem, koliko sam zaradio. I tako, zaustave oni mene često. Ali ja njih sad sve znam. (Muškarac, 22)*

*Jesam. Ja skupljam sirovine sa kombijem, pa me znaju zaustaviti. Nekad mi znaju doći kući da provjere da li sam kupio nešto je ukradeno. Ja uvijek imam papir od koga sam šta kupio i kada, tako da sam tu čist. (Muškarac, 55)*

Ispitanici smatraju da nije uredu što se nekada sumnja na Rome da su ukrali nešto, a to nisu uradili. Ponekad ih ispituju za stvari koje nisu učinili:

*Jesam. Došli su po nas u naselje, pokupili nas, odveli u stanicu policije. Pitali su nas "da li ste ukrali ovo ili ono...", i tako. (Muškarac, 28)*

Većina ispitanika je zadovoljna odnosom koji su doživjeli prilikom svojih kontakata s policijom, posebno ako se radilo o saobraćajnim prekršajima ili rutinskim kontrolama skladišta, radnji i sl.

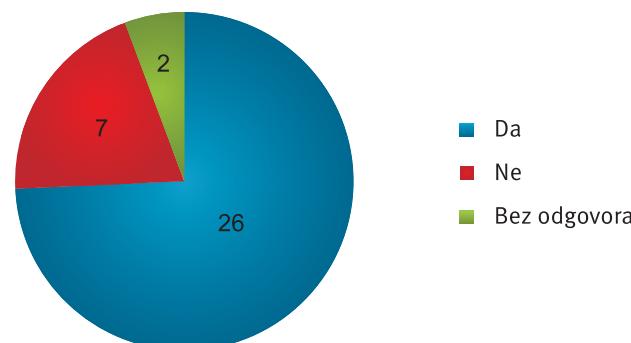
*Da, sarađujem s njima i ponašaju se prema nama kao i prema drugim građanima. (Žena, 26)*

Veći broj ispitanika je naveo da pokušavaju imati što manje kontakta s policijom:

*Pa i nisam imao nekog iskustva s policijom. Nastojim biti miran i ne praviti problem. (Muškarac, 44)*

Pored ovog pitanja, istraživači su postavili i pitanje o tome jesu li bliske osobe ispitanika dolazile u kontakt s policijom, a odgovori su prikazani u grafikonu 6.

#### **Da li je neko Vama blizak dolazio u kontakt s policijom?**



Grafikon 6.

Većina ispitanika se slaže da policija obavlja svoj posao kako treba i da su korektni:

*Da, ali je policija obavila posao kako treba. (Muškarac 41)*

*Zaista nemam primjedbe na rad policije. Vrlo su korektni prema svima. Mi do sada nikada nismo dobili pritužbu na rad policije. (Žena, 26)*

*Pa, moj komšija, on voli malo glasnije da slavi, pa ga opominju – ljudi rade svoj posao. (Muškarac, nisu naznačene godine)*

*Bilo je slučajeva, npr. vožnja u pijanom stanju. Mlađe osobe se napiju i izađu u grad, gdje krše zakon. Ali to je sve uredu. (Muškarac, 48)*

*Uglavnom su korektni. Nemamo nekih velikih problema s policijom. Neke sitne krađe itd. (Muškarac, 57)*

*Dolazila je policija mom sinu par puta kući. Pričali su sa njim i sa snahom. Jednom su ga odveli i prenoćio je u stanci. Kaže da ga nisu tukli, već pričali s njim. (Muškarac, 56)*

*Problema s policijom nemamo. Dok je bilo više djece na ulicama i prošenja, dolazili su u naselje da opominju roditelje, ali nisu nikada nikoga tukli. Sad i ne dolaze u naše naselje, jedino ako ih neko zbog nečega zovne. (Žena, 26)*

*Na ulici nema prosjaka kao prije. U našem gradu gotovo da i nema prosjaka Roma, više ima prosjaka koji nisu Romi. Ja sam prije par dana video momka koji prosi ispred tržnog centra, a nije Rom. Nisam mu ništa dao i poslije mi je bilo žao. (Muškarac, 23)*

Nekoliko ispitanika je navelo da policija postupa u skladu sa "zaslugama":

*Pa, kako su i zaslužili. Ako si dobar, onda je i policija dobra, a ako nisi ne mogu ni oni biti dobri prema tim osobama. Imate mlade ljude koji su nekada jako nasilni, bezobrazni. Kako bi se policija trebala ponašati u tim slučajevima, mislim da su nekad preblagi. (Muškarac, 21)*

Jedan ispitanik je odgovorio da ne voli govoriti o policiji. Pojedini ispitanici smatraju da policija ne obavlja svoj posao korektno. Smatraju da su strožiji prema Romima, i da se Rome ponekad smatra krivcima i za djela koja nisu počinili:

*Jeste, dolazio je moj šurak. Njegovo društvo je jedno veče razbilo izlog od jedne trgovine. Policija je samo njega uhvatila. On je jedini bio romske nacionalnosti. On je bio pretučen od strane policije. Priveden je u policiju, ispitivan i pušten jer nije bio kriv. Jer je otisao prije nego što se sve to desilo. (Muškarac, 25)*

*Oni dođu u naselje kada ima neki problem, kada se desi neka kradja dođu oni kod nas da vide da li je neko to od nas uradio ili smo mi to kupili. Zna se gdje će prvo doći. (Muškarac, 68)*

Jedna ispitanica je izrazila nepovjerenje u rad policije i istakla da policija svoj posao ne obavlja profesionalno:

*Moj zet. On je jaran s njima. Kad vrši nasilje u porodici, dođu i s njim se ispričaju. Pravi drugovi. (Žena, 53)*

### 3.2.1. Mišljenja policije o sigurnosti Roma

Kao što je ranije navedeno, u istraživanju su učestvovali i predstavnici policije. Interesantno je da su odgovori koje su istraživači dobili od policije bili uglavnom veoma ograničeni i bez posebnih opisa ili detalja. Istraživači su policiji postavili pitanja o odnosu prema Romima, vrsti

krivičnih i prekršajnih djela, te su pokušavali razviti diskusiju o tome šta je potrebno za poboljšanje sigurnosti Roma. Za intervju s policijom karakteristična je određena doza nepovjerenja koju je policija pokazala prema istraživačima, te isticanje stava da se *sve građane tretira jednako*. Istraživanje ne donosi zaključak o tome je li to tačno ili nije, ali je evidentno da policija nema običaj preispitivati svoju praksu i djelovanje kada je riječ o Romima.

Spominje se i povećanje broja Roma u policiji kao jedna od dobrih metoda za povećanje povjerenja između Roma i policije:

*Recimo, ja sam htjela da idem na policijsku akademiju i nisam prošla prijemni ispit. Istina, izgleda da mi je trebala štela da budem primljena. Ja sam sebe vidjela u ulozi policajke. Mislim da bi bilo potpuno drugačije da neko od Roma ili Romkinja radi u policiji. Mislim da bi veza sa policijom bila puno bolja. (Žena, 27)*

#### Prikaz 4. Navodi o postupanju policije prema Romima koje je iznijela romska nevladina organizacija "Kali Sara"

- U općini Kalesija 2011. godine policajci koji su bili u pijanom stanju pretukli su dvojicu romskih maloljetnika zbog toga što su sjedili na spomeniku poginulih Bošnjaka. Tom prilikom maloljetnici su zadobili teže tjelesne povrede.
- U Mostaru 2010. godine policija je oko 23 sata iz barake izvela maloljetnika "radi ispitivanja" ne dozvolivši da s njima pođe i otac maloljetnika. Ovom prilikom konstatirane su teže tjelesne povrede na tijelu maloljetnika, a vidljivi su bili tragovi najvjerovatnije policijske palice i otvorene šake (šamara) na licu.

- U Bijeljini je zabilježen napad starije osobe na romskog jedanaestogodišnjeg dječaka, posljedica je bila smrt dječaka. O procesu istrage i njegovom ishodu se u javnosti ne zna mnogo. Izjava napadača bila je u smislu da je dječak igrao lopte i da mu je lopta uletjela u dvorište, što je bio dovoljan razlog da ga pretuče do te mjere da je dječak podlegao. O intervenciji policije nema značajnijih informacija.
- Nije rijedak slučaj u općini Centar u Sarajevu, gdje se nalazi romska mahala Gorica, da policija nakon svake krađe koja se desi na ovom području ili u bližoj okolini prvo dolazi u romsko naselje, nerijetko odvode ili pozivaju na razgovor osobe koje rade na pijaci ili se bave trgovinom. Vrlo često, istina registrovane, maloljetne delikvente odvode, ispituju, premlaćuju, bez ikakvih pisanih tragova o tome.

### 3.2.2. Vrste prekršaja i krivičnih djela

Što se tiče vrsta prekršaja i krivičnih djela koja je policija navela kao karakteristična za romsku populaciju, to su sakupljanje i krađa sekundarnih sirovina, nasilje u porodici te međusobne svađe.

Za nasilje u porodici predstavnici policije tvrde da ga ima jer su, prema njihovim riječima, Romi skloni konzumiranju alkohola. U Centru javne bezbjednosti Bijeljina predstavnik policije je rekao da nasilja u porodici ima, ali da nema prijava:

*Prijava nasilja u porodici skoro da nema jer Romkinje štite svoje partnere u ovom slučaju, što nam otežava privođenje osumnjičenog. (Predstavnik policije Bijeljina)*

Tvrđnu predstavnika policije iz Bijeljine potrebno je uzeti s dozom rezerve jer je poznato da žene uopće, a ne samo Romkinje, ne prijavljuju nasilje iz više razloga, između ostalog zbog straha od partnera, straha zbog mogućeg gubitka izvora finansiranja, patrijarhalne kulture i nepoznavanja zakona. Također je važno ne zaboraviti da žene ne prijavljuju nasilje jer su se, bilo na svom ili na primjeru drugih žena, uvjerile da počinioči nisu adekvatno kažnjeni ili da njih kao žrtve sistema dovoljno ne štiti.<sup>68</sup>

Prema predstavniku policije iz Živinica nema nekih velikih problema s Romima, a osnovni prekršaji s kojima se susreće policija kad je riječ o Romima je prosjačenje, navođenje, vanpijačna prodaja. Imali su i nekoliko slučajeva nasilja u porodici, nasilja nad ženama te slučaj nasilja majke nad djetetom. Problem za policiju predstavlja i to što veliki broj Roma ne posjeduje lične dokumente, iako to nije slučaj u Modrići i Bijeljini, gdje prema policiji većina Roma ima lične dokumente.

U Čapljini se, prema riječima predstavnika policije, Romi bave sakupljanjem i preprodajom sekundarnih sirovina, a veliki problem u Hercegovačko-neretvanskom kantonu predstavlja i prosjačenje u Mostaru. Istraživači su u Čapljini s predstavnicima policije razgovarali i o slučaju požara u romskoj kući koji je za posljedicu imao smrt djevojčice. Policija se osvrnula na ovaj slučaj ovako:

*Izlaskom policije na uviđaj nisu ustanovljeni dokazi protiv neromske porodice, tako da su odbačene optužbe. Mišljenje lokalne policije je da je požar nastao od svjeća koje su gorjele u kući gdje je djevojčica boravila, dok su roditelji bili odsutni. Slučaj je zatvoren.*

Ranije u izvještaju dato je viđenje Roma o ovom slučaju koji tvrde da je požar podmetnut i da policija nije adekvatno procesuirala ovaj slučaj.

<sup>68</sup> Za više informacija vidjeti: Majda Halilović i Heathter Huhtanen (2014). Izvještaj o istraživanju: Rod i pravosude: implikacije roda u pravosudu Bosne i Hercegovine. DCAF; i Nenad Galić i Heathter Huhtanen, ur. (2014). Sudska razmatranja slučajeva nasilja u porodici u BiH. DCAF.

U Čapljini su predstavnici policije naveli da im problem, kada je riječ o Romima, predstavljaju krađe sekundarnih sirovina i akumulatora iz motornih vozila. Policija je dala i primjer maloljetnog Roma od 10 godina koji je pljačkao apoteku. U policijskoj upravi Čapljina naveli su da ima desetak registriranih Roma, od kojih neki čak imaju vozačku dozvolu. Iz ove izjave se vidi koliko Romi žive na margini društva te da posjedovanje dokumenata koji se podrazumijevaju za većinu građana za njih predstavlja izuzetak. Ovo nije slučaj u Bijeljini, gdje su predstavnici policije naveli da Romi uglavnom posjeduju lične dokumente, što je važno za rad policije.

### 3.3. Odnos policije i Roma

Važnost odnosa policije prema Romima je već adresirana prethodno u izvještaju i jasno je da je ovo prilično kompleksna situacija. Društvena isključenost Roma, nezaposlenost i siromaštvo, kao i predrasude vlasti i neromske populacije, stvorili su veoma specifičan odnos s policijom. Romi su ti koji se često bave poslovima za koje nemaju dozvolu, kao što je naprimjer ulična preprodaja, zbog koje dolaze u sukob sa zakonom. Istovremeno, Romi su izloženi brojnim sigurnosnim rizicima, kako je pokazano ranije, zbog čega trebaju zaštitu od policije. Međutim, ambivalentan stav koji Romi imaju prema policiji ne doprinosi povećanju njihovog osjećaja sigurnosti ili zaštićenosti. Predstavnici policije istovremeno ne smatraju da je ovaj problem uzrokovani na bilo koji način njihovim djelovanjem ili odnosom prema Romima, već za ovakvu situaciju isključivo krive Rome i njihov način života.

*Mi se maksimalno trudimo da pridobijemo njihovo povjerenje, ali što se tiče njihovog povjerenja prema nama naravno da imaju dozu nepovjerenja zbog njihovog načina života. (Predstavnik policije Živinice)*

*Veliki problem je neobrazovanje i nekultura, koja otežava rad policije. (Predstavnik policije Čapljina)*

Predstavnici policije u Čapljini i Bijeljini naveli su da Romi nisu vjerodostjni svjedoci jer ne odaju jedni druge, te ne žele potvrditi svoje izjave pred tužilaštvom.

*Najčešći napadi su njihove međusobne nesuglasice. Kod ovog slučaja policija ima velikih problema jer je nemoguće naći sagovornika, to jest svjedoka. Oni jednostavno ne žele da odaju jedni druge. (Predstavnik policije Bijeljina)*

Osim toga, ovaj sagovornik je naveo da Romi tokom policijske istrage mijenjaju iskaz ili demantiraju prijave.

U Modrići je zabilježen donekle drugačiji stav policije prema Romima. Predstavnik policije u Modrići je detaljno upoznat sa situacijom Roma, te je tačno pobrojao na kojim lokacijama se koje porodice nalaze i iznio podatak da općinu Modriču naseljava oko hiljadu Roma. Ovaj predstavnik policije kaže:

*Romska zajednica u Modrići se razlikuje od drugih. Ne vlada fobia od Roma u gradu. Romi su generacijama starosjedioci u ovom području... Čak su do prošle godine imali odbornika Aliju Ferhatovića, koji se konstantno zalagao za njihova prava.*

Za razliku od drugih, predstavnik policije u Modrići je rekao da Romi i policija u ovom gradu imaju dobru saradnju, te je naveo da su Romi vjerodostjni svjedoci i da se redovno odazivaju na pozive policije. Isti predstavnik kaže:

Odgovorno tvrdim da Romi imaju potpuno povjerenje u policiju.

U gradovima u kojima su intervjuirani predstavnici policije primijećen je neujednačen stav policije prema Romima. U nekim mjestima policija tvrdi da su tolerantni prema Romima, čak i u radnjama koje su nezakonite, kao što su prosjačenje na ulici ili vanpijačna prodaja, dok se u drugim

gradovima, naprimjer u Živinicama, ova djela sankcioniraju. Ono što možemo preporučiti iz ovog istraživanja jest da se usmjere napor i policije tako i svih drugih aktera koji se bave pitanjima Roma da se razvije sistematski i dugoročni pristup jačanju sigurnosti Roma.

### 3.4. Posebne mjere prema Romima u BiH

Romi uopće nisu zastupljeni u policiji u BiH, što je iznenađujuća činjenica s obzirom na to da bi ovo bio jedan od načina da se policija približi Romima i da Romi počinju doživljavati policiju kao servis koji je i njima na raspolaganju.

Na pitanje smatraju li da bi bilo dobro da Romi rade u policiji, predstavnici policije su uglavnom izrazili mišljenje da bi to bilo dobro. Naročito pozitivan stav prema tome dao je predstavnik policije u Modrići:

*Mi u Policijskoj upravi Modriča nemamo zaposlenih romskih službenika, ali mislim da bi to bila odlična stvar zbog prevencije.*

Istog su mišljenja i u Bijeljini, što potvrđuje ova izjava:

*U Centru javne bezbjednosti Bijeljina nemamo zaposlenih policajaca iz romske populacije, ali po mom mišljenju to bi bila jako pozitivna stvar. Prije rata smo imali službenike romske populacije.*

U Živinicama nije pokazan veliki optimizam predstavnika policije na pitanje o zapošljavanju Roma:

*Nikome ne bi smetalo da pripadnici romske populacije rade u policiji i da budu dio Policijske uprave Živinice, ali moje mišljenje je da i kada bi bili to ne bi ništa mijenjalo zbog zakonske regulative koju poštujemo.*

U registrima krivičnih djela i prekršaja nema odvojenih statistika za Rome i nerome, tako da nije moguće zaključiti imaju li Romi zaista visok stepen kršenja zakona ili je to samo prepostavka. Također nije moguće ni utvrditi kako se tačno procesuiraju krivična djela i prekršaji koje počine Romi.

U tužilaštvinama u Doboju i Tuzli rečeno je da se Romima neka djela toleriraju, kao što su lakše krađe, sitne tuče i preprodaja sekundarnih sirovina. U tužilaštvinama smatraju da se prema Romima odnose korektno, te da se njihovo socijalno stanje uzima kao olakšavajuća okolnost.

Naročito zabrinjava činjenica da se Romima u BiH toleriraju određena djela, kao što je naprimjer stupanje u brak s maloljetnim osobama, što je inače protuzakonito po porodičnim zakonima Federacije BiH i Republike Srpske.

U tužilaštvu u Doboju istraživačima je rečeno:

*Najveći problem predstavljaju zapuštanje i seksualno zlostavljanje maloljetnih lica. Također ima i krivičnih djela seksualnih odnosa sa maloljetnicima, ali to se ne procesuira jer to niko ne prijavljuje zbog toga što je to njihov način života.*

Predstavnici i policije i tužilaštava su bili otvoreni prema ideji za obuke koje se odnose na specifičnosti rada s romskom populacijom. Također su otvoreni za rad s romskim organizacijama, iako takva saradnja uglavnom nije zabilježena u ovom istraživanju, osim u Živinicama.

## 4. ROMI I PRAVA

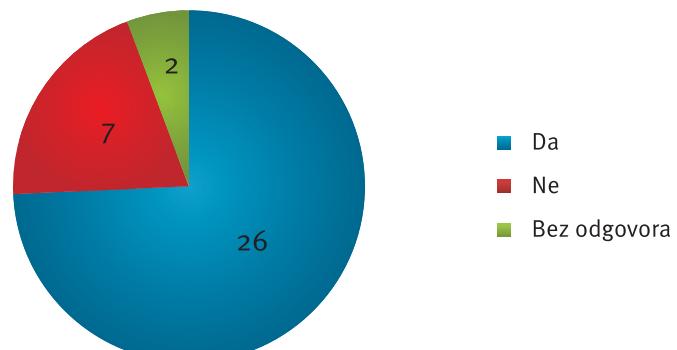
Većina ispitanika smatra da je dovoljno upoznata sa svojim pravima, prije svega putem škole, nevladinih organizacija, ali i zahvaljujući ličnoj inicijativi i želji za informacijama i znanjem. Ispitanici također smatraju da zahvaljujući medijima dobijaju značajne informacije o svojim pravima i načinima njihovog ostvarivanja u praksi. „Životno iskustvo“ ispitanici smatraju veoma značajnim izvorom znanja. Ispitanici također navode da je rad nevladinih organizacija veoma značajan i osjećaju da se njima mogu obratiti ako im je potrebna pravna pomoć ili savjet. Ipak, mnogi su iskazali skepticizam kada je riječ o ostvarenju zagarantiranih prava u praksi.

Smatraju da je za njih pravda slabo dostižna, ali i da se ne mogu previše udubljivati u svoja prava i tražiti informacije zbog borbe za golu egzistenciju. Također, nekoliko puta ponovljena izjava da je *pravda samo na papiru* pokazuje da povjerenje u pravosudne organe nije na zadovoljavajućem nivou. Pojedini ispitanici su pohađali i seminare na kojima su informirani o svojim pravima i obavezama, dok su pojedini dobili informacije zahvaljujući općinskim organima. Druženja i savjetovanja s komšijama, prijateljima i angažiranim u nevladinih organizacijama vrijedan su izvor informacija.

Na pitanje jesu li se ikada pozivali na svoja prava u školi, zdravstvu, na birou, s policijom, sa sudom, 26 ispitanika je odgovorilo potvrđno.

Sedam je odgovorilo negativno, dok dva ispitanika nisu dala odgovor na navedeno pitanje.

**Da li ste se ikada pozivali na svoja prava?**



Grafikon 7.

Iz ovoga možemo zaključiti da se ispitanici često pozivaju na svoja prava, prije svega prilikom ostvarenja prava na socijalno i zdravstveno osiguranje, ali i zbog stambenog zbrinjavanja i nasljeđivanja:

*Da, sada tražimo od općine da nam pomogne da riješimo svoje pitanje stanovanja. Obraćamo se kada su poplave kako općini tako i Crvenom krstu i drugima pošto naš dio često plavi. (Muškarac, 28)*

Nekoliko ispitanika je navelo da su se koristili svojim pravima kako bi ostvarili bolji život za svoju djecu. To se prije svega odnosi na subvencije u obrazovanju i sprečavanje diskriminacije romske djece u školama:

*Jesam, borio sam se da moja djeca idu u školu. Kada nismo imali para, išli smo u centar za socijalni rad. Tražili smo pomoći, ili u opštini, kad nešto treba da se završi, ja uglavnom idem i završavam. (Muškarac, 44)*

*Da, u školi smo morali više puta intervenisati jer djeca nisu htjela da sjede sa romskom djecom. Mnoge prozivke, gdje su se i roditelji bunili što njihova djeca sjede sa romskom, ali to smo sve sredili. (Muškarac, 52)*

Pitanje ličnih dokumenata je vrlo značajno u romskoj zajednici, te je i jedan od razloga pozivanja na prava vađenje ličnih dokumenata i rješavanje pitanja zdravstvenog i socijalnog osiguranja.

*Nama je najteže za lične dokumente, zdravstveno. Već godinama radimo na rješavanju ovih problema i uvijek imamo nove slučajeve. (Muškarac, 28)*

Činjenica da mnogi Romi u BiH nemaju identifikacijske dokumente dovedi do ekstremne socijalne isključenosti (nemogućnost pohađanja škole, redovnog zaposlenja, zdravstvenog i socijalnog osiguranja) i veće podložnosti romske djece koja nemaju identifikacijske dokumente da postanu žrtve trgovine ljudima.

Dva ispitanika su navela da su se svojim pravima koristili prilikom kontakta s policijom:

*Jesam, i policiji sam već objasnio par situacija kada su me prebili i kad su mi prijetili. (Muškarac, 46)*

Obavljanje administrativnih poslova, koji podrazumijevaju ostvarenje prava svakog pojedinca, češće vrše muškarci nego žene:

*Kad mi nešto treba, moj muž ide i ganja. Ja nisam za toga. (Žena, 30)*

#### 4.1. Nasilje u romskim zajednicama

U ovom istraživanju tretirano je i pitanja nasilja u porodici jer je to jedna od najozbiljnijih sigurnosnih prijetnji koja pogarda žene širom svijeta. U slučajevima nasilja u porodici Romkinje se rijetko obraćaju institucijama za zaštitu i pomoć. Razlog tome je što ne znaju gdje i kako da ostvare svoja prava, te nisu upoznate sa svojim pravima, koja uključuju pravo na život bez nasilja i diskriminacije. Zbog ekonomске neravnopravnosti i siromaštva, višestruke diskriminacije u društvu i patrijarhalne tradicije veliki broj Romkinja ne može i ne zna (pre)živjeti izvan porodice i zajednice.<sup>69</sup> Romkinje koje nemaju obrazovanje ni izvor prihoda nemaju izbora i trpe nasilje.<sup>70</sup> Država nema pouzdane statistike niti sveobuhvatne studije o nasilju u porodici nad Romkinjama. Međutim, prema istraživanju iz 2003. godine provedenom na području Zenice 33 posto Romkinja izjavilo je da ih je partner dugotrajno i višestruko zlostavlja, u odnosu na 24 posto neromkinja.<sup>71</sup> Studija je pokazala postojanje višestruke diskriminacije nad Romkinjama po osnovu njihovog društvenog položaja, spola i roda, rase itd. te postojanje višestrukog oblika nasilja nad Romkinjama jer su žene pripadnice manjinske grupe i jer su marginalizirane od državnih institucija.<sup>72</sup> S druge strane, široko su rasprostranjene predrasude da je nasilje nad ženama dio romske kulture, što utječe i na rad državnih institucija koje ovo pitanje zanemaruju i ne osiguravaju odgovarajuću pomoć i podršku Romkinjama koje su preživjele nasilje.<sup>73</sup> Žene nisu ohrabrene od države da razumiju i traže svoja prava na život bez nasilja kroz postojeće institucije i zakone. Iako je BiH usvojila zakone koji reguliraju rodnu ravnopravnost i zabranjuju nasilje nad ženama, ovi zakoni se ne provode dovoljno u sudskoj praksi.

<sup>69</sup> Prava za sve u saradnji sa ICVA (2011). Izvještaj u okviru projekta: Romkinje za život bez nasilja – Odgovor institucija na nasilje u porodici. Dostupno na: [http://www.rightsforall.ba/publikacije-bs/docs-bs/Romkinje\\_za\\_zivot\\_be...](http://www.rightsforall.ba/publikacije-bs/docs-bs/Romkinje_za_zivot_be...)

<sup>70</sup> Ibid.

<sup>71</sup> Izvještaj o nasilju u porodici nad Romkinjama u BiH. Preuzeto sa: [http://www.rightsforall.ba/publikacije-bs/docs-bs/Romkinje\\_final\\_dorada\\_bos.doc](http://www.rightsforall.ba/publikacije-bs/docs-bs/Romkinje_final_dorada_bos.doc).

<sup>72</sup> Erickson, J. (2003). Reflections on fieldwork with Romani women. Oregon University

<sup>73</sup> Prava za sve u saradnji sa ICVA (2011). Izvještaj u okviru projekta: Romkinje za život bez nasilja – Odgovor institucija na nasilje u porodici. Dostupno na: [http://www.rightsforall.ba/publikacije-bs/docs-bs/Romkinje\\_za\\_zivot\\_be...](http://www.rightsforall.ba/publikacije-bs/docs-bs/Romkinje_za_zivot_be...)

U ovom kontekstu Misija OSCE-a u BiH izvještava da “iako su već tri godine na snazi, očigledno je da se zakoni o zaštiti (od nasilja u porodici) gotovo nikako ne primjenjuju”.<sup>74</sup> Veliki broj sudova u FBiH nije zaprimio nijedan zahtjev za izricanje zaštitnih mera koje su predviđene zakonima, a većina prekršajnih odjela osnovnih sudova u RS-u je zaprimila prekršajne prijave o nasilju u porodici, bez zahtjeva za izricanjem zaštitnih mera.<sup>75</sup> Da je situacija veoma ozbiljna, izvještavaju i nevladine organizacije, koje procjenjuju da je samo pet posto od svih djela nasilja nad ženama prijavljeno.<sup>76</sup> Pored fizičkog nasilja nad ženama Romkinjama, bitno je napomenuti i njihovu isključenost u političkom i socijalnom aspektu društva. U okviru istraživanja u oblasti političke participacije Roma, s nagnaskom na političku participaciju Romkinja, predstavljeno je da su prepreke koje se najčešće ističu kao bitne u smislu efikasnog uključivanja Romkinja u politički život mnogobrojnost obitelji, nedostatak slobodnog vremena, nizak nivo obrazovanja, kao i patrijarhalni stavovi muževa, koji ograničavaju ili onemogućavaju žene da budu aktivne na ovim poljima.<sup>77</sup> Navodi se da su potrebna mnoga zalaganja kako bi se navedeno riješilo, kao što je bolje obrazovanje i upoznavanje istih s rodnom ravnopravnosću, veća uključenost samih Romkinja u društvene tokove te integracija u aktivni život društva.<sup>78</sup>

U vezi s problemom nasilja u porodici postavljeno je pitanje kako se rješavaju slučajevi nasilja u porodici u romskoj zajednici. Ispod je prikazan presjek odgovora i neka od objašnjenja koja su učesnici dali.

<sup>74</sup> Misija OSCE u BiH (2009). Nasilje u porodici – odgovor nadležnih institucija i zaštita žrtava u Federaciji Bosne i Hercegovine i Republici Srpskoj. Dostupno na: <http://www.osce.org/bs/bih/118943?download=true>

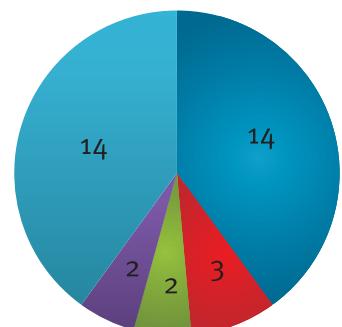
<sup>75</sup> Ibid.

<sup>76</sup> Kuća ljudskih prava i Neformalna koalicija NVO (2009). Izvještaj za Univerzalni periodični pregled, Bosna i Hercegovina. Dostupno na: [http://www.mrezapravde.ba/mpbh/mpbh\\_files/file/Izvjestaj%20za%20Univerzalni%20periodicni%20pregled.pdf](http://www.mrezapravde.ba/mpbh/mpbh_files/file/Izvjestaj%20za%20Univerzalni%20periodicni%20pregled.pdf)

<sup>77</sup> UŽR “Romsko srce”, Jagodnjak, uz saradnju s Mirovnom grupom Oaza, Beli Manastir. (2011). Dostupno na: [http://www.udspbih.com/uploads/4/8/3/9/4839810/politicka\\_participacija\\_roma\\_s\\_naglaskom\\_na\\_politicku\\_participaciju\\_romkinja.pdf](http://www.udspbih.com/uploads/4/8/3/9/4839810/politicka_participacija_roma_s_naglaskom_na_politicku_participaciju_romkinja.pdf)

<sup>78</sup> Ibid.

### Kako se rješavaju slučajevi nasilja u porodici?



Grafikon 8.

*Ako i imamo nasilje u porodici, onda to imamo samo danas, jer sutra mi oprostimo i idemo dalje, u novi život. (Muškarac, 50)*

*Unutar porodice, ali samo kada je teška situacija, zna se prijaviti slučaj, ali to su zaista rijetki primjeri. (Žena, 27)*

*U krugu porodice. Ako žena i muž ne mogu da riješe problem, onda je tu sud. (Muškarac, 42)*

*Nažalost, toga ima kod nas otkako znam za sebe. Ja sam imala krasnog muža, ali sam gledala svoje rodice, komšinice, koje prolaze kroz grozne stvari. Sve se vrtilo u krug. Godine su prolazile, a one su zbog djece trpile i trpile. (Žena, 66)*

Evidentan je izuzetno mali broj ispitanika koji bi se obratili policiji (svega tri). Svoje mišljenje ispitanici pojašnjavaju nedostatkom povjerenja u policiju, jer smatraju da policija svakako neće ništa uraditi:

*Ti slučajevi se prijave policiji. Policija zadnja dođe. Nikada ništa konkretno nije riješeno. Uvijek ostane na zapisniku ili usmenom upozorenju. Čim se nasilje nastavlja, nije ništa riješeno. (Muškarac, 25)*

*Nasilja ima, oni dođu i uzmu izjavu. Privedu ih, ali sutra već kući i opet po starom. (Žena, 58)*

Možemo zaključiti da je većina ispitanika svjesna da nasilje koje se dešava u porodici treba prijaviti policiji, ali ipak smatraju da je to pitanje koje je najbolje riješiti unutar porodice.

Također, jedan od ispitanika je istakao da policija ne uzima dovoljno ozbiljno slučajeve nasilja u porodici koji se dešavaju u romskim zajednicama.

*Ciganska posla – to je zakonski naziv kod policije kad okrenu leđa, a pro forma uzimaju podatke. Ja po boji kože ne pokazujem da sam Rom, i onda ih saslušam i kažem: Ja sam Rom. To je za njih frapirajuće. (Muškarac, 50)*

Kao i u drugim zajednicama, u pojedinim romskim porodicama porodično nasilje je svakodnevница koja doprinosi umanjenju osjećaja digniteta kako žrtve tako i drugih članova porodice koji su direktnе ili indirektne žrtve. Prihvatanje nasilja kao oblika ponašanja te privikavanje na nasilje i opravdavanje bitno utječe na recidivizam i generacijsko ponavljanje nasilja jer trpljenje nasilja i njegovo nekažnjavanje od nadležnih institucija bitno utječe na svijest i nasilnika i žrtve, ali i svih drugih osoba koje žive u njihovom užem ili širem okruženju:

*Ima toga kod nas. Posebno kad se moj sin napije. Zna on da udari i mene i djecu i ženu. Ali smo se navikli. Puno je nervozan, pa zato on to radi. Imat gađnu narav. (Žena, 56)*

Prisutni su i teški oblici porodičnog nasilja, o čemu svjedoči jedna od ispitanica:

*Jedna maloljetna majka je živjela sa punoljetnim mladićem. Dobili su dijete. Međutim, on je nju maltretirao, tukao, i ubio je dijete u toj tući. Ona ga je tužila i osuđen je na sedam godina zatvora. (Žena, 40)*

Razlozi zbog kojih žene trpe nasilje i ne prijavljuju ga ne razlikuju se mnogo od razloga i okolnosti u drugim zajednicama. To su prije svega tradicionalno shvaćanje porodice te ekomska zavisnost od muških članova porodice:

*Najčešće žene ne prijavljuju nasilje u porodici. Ostaju u braku jer su tu djeca, potom finansijski zavise od muža ili njegove porodice. Rijetko kad se slučajevi nasilja rješavaju na sudu. (Žena, 25)*

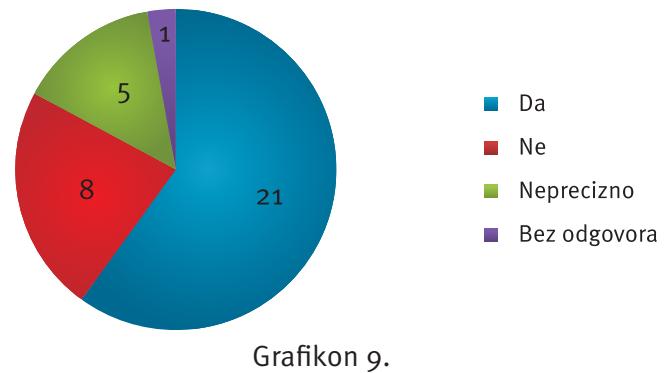
Također, rješavanjem problema unutar porodice želi se zaštитiti privatnost porodice, odnosno sprječiti da šira zajednica sazna da se u porodici dešava nasilje:

*Najčešće se dešava u krugu porodice. Rijetko se zove policija, jer mi smo jako mala zajednica i sve bi se brzo saznalo. (Žena, 26)*

## 4.2. Prijavljanje nasilja u porodici

Kada je riječ o prijavljivanju slučajeva nasilja u porodici, ohrabruje činjenica da je ukupno 21 ispitana osoba izjavila da bi prijavila slučaj porodičnog nasilja.

**Da li biste prijavili člana vaše porodice policiji da Vas zlostavlja?**



Većina ispitanika je izjavila da ne bi trpjeli nasilje:

*Ja ne bih mogla da trpim da me neko tuče. To sebi ne bih mogla da dozvolim. (Žena, 38)*

*Zato što smatram da niko ne bi trebao trpjeti zlostavljanje od druge osobe. (Žena, 25)*

*Svi trebaju odgovarati za svoja djela. Da me neko udari, vratio bih ili bih sačekao da policija dođe. (Muškarac, 57)*

*Do sada nisam bila izložena zlostavljanju od neke osobe. Ali da mi se to desi sigurno bih tražila pomoći. (Žena, 27)*

*Ja sam bila žrtva nasilja u porodici u prvom braku. U početku sam trpjela zbog djece, ali kada sam vidjela da je svaki dan gore odlučila sam da ga prijavim i to sam uradila. (Žena, 40)*

Ispitanici također smatraju da probleme treba prije svega rješavati u okviru porodice, te misle da nasilje ne bi prijavili policiji, ili bilo kome drugom:

*Nastojali bismo da probleme riješimo u krugu porodice prije svega. (Muškarac, 21)*

*Kome bih ga prijavila? (Žena, 30)*

*Pa šta i da prijavim. To je moj sin – ne mogu protiv djeteta. (Žena, 56)*

Izraženo je i mišljenje da nasilje u porodici nije opcija, te da postoje u krajnjoj mjeri i civilizirani načini rješavanja problema supružnika ako se odnosi nikako ne mogu popraviti:

*Mislim da kada ljudi ne mogu da više žive zajedno trebaju se razvesti, otići na sud i riješiti problem mirnim putem. (Muškarac, 44)*

Zabrinjavaju odgovori ispitanica koje su već prijavile porodično nasilje, jer osobe koje su se usudile prijaviti nasilje nemaju pozitivna iskustva kada je riječ o podršci nadležnih institucija:

*Zovemo policiju. Policija dođe, popriča s nasilnikom. Priča i s nama, zapišu. Nekad ga privedu, nekada ne. (Žena, 53)*

*Jesam prijavila muža, ali nikakve fajde od toga. Zbog djece sam povukla tužbu. I još platila sudske troškove. (Žena, 39)*

### 4.3. Problemi sa zakonom i sigurnost u romskim zajednicama

Većina ispitanika (N 26) svjesna je da u njihovom okruženju ima ljudi koji imaju problem sa zakonom, a njih devet je reklo da ne znaju o takvim problemima.

**Ima li problema sa zakonom u Vašem okruženju (droga, vandalizam, razbojništvo, šverc, trgovina ljudima)?**



Kao primarni problem navedeno je konzumiranje droge. Mlade osobe koje nemaju posla počinju se drogirati, zbog čega posljedice snose ne samo porodica nego i cijela zajednica u kojoj ovisnik živi:

*Ima, nažalost, omladina se ne bavi sportom. Oni se drogiraju jer je to njima lakši način da riješe svoje probleme. Ima i šverca, kocke, svega. Nažalost. Ja nastojim pomoći mladim osobama da se okrenu sportu a ne drogi i ostalim porocima. (Muškarac, 41)*

*Imamo djece koja se bave drogom, pa imamo nasilje nad porodicom od te djece. Pokušavamo da se to riješi. (Žena, 58)*

*Jadna ova današnja djeca. Nemaju posla, nemaju šta raditi, pa su se ufatila otrova. Čujem svaki dan kako je ovaj ili onaj počeo da koristi ta čudesa. (Muškarac, 68)*

Drugi značajan problem je kockanje, odnosno sve popularnije klađenje, koje je veoma rašireno u romskim zajednicama:

*Kocka, kladionice su najveći porok. Ono malo para što se zaradi muški troše na kocku, kladionice. A ima problema i sa drogom. (Žena, 39)*

S druge strane, nedostatak adekvatne infrastrukture i loše stambene prilike u kojima živi jedan dio romske populacije bitno utječu na izloženost Roma, posebno mladih, utjecaju pripadnika krugova organiziranog kriminala, naročito trgovaca ljudima i drogom. Ovaj problem u romskim zajednicama, kojeg su svjesne institucije u BiH, ali i vlade stranih država, uključujući i američku vladu, upozorava na problem trgovine ljudima u svrhu prisilnog braka ili kućnog ropstva. Osim toga, značajan broj dječaka i djevojčica romske nacionalnosti, neki uzrasta već i od četiri godine, podvrgnut je prisilnom prosjačenju od organiziranih kriminalnih grupa. Jedna nevladina organizacija je zabilježila da su djeca uzrasta već i od 12 godina podvrgnuta trgovini seksom od trgovaca ljudima koji koriste ucjenu, grupno silovanje i droge kao sredstva za prisilu i kontrolu.<sup>79</sup> Ovi podaci su

<sup>79</sup> Ambasada Sjedinjenih Američkih Država (2012). Izvještaj Ministarstva vanjskih poslova o trgovini ljudima za 2012 – Bosna i Hercegovina. Dostupno na: <http://bosnian.sarajevo.usembassy.gov/trgovina-ljudima-2012.html>

uistinu zabrinjavajući, te je neophodno da država poduzme sve potrebne korake kako bi spriječila trgovinu osobama romske nacionalnosti.

Ispitanici su naveli da su se susretali i s problemima trgovine ljudima, krađe, razbojništva:

*Ne u mom okruženju. Ali znam da ima i trgovine ljudima, krađe i razbojništava. Znaju lupati auta, praviti skandale. (Muškarac, 25)*

*Ova ekonomска kriza donijela nam je svega. Tako da ima droge, šverca, razbojništava. Znaju svi ko su te osobe. Ja ih se nastojim kloniti. (Žena, 25)*

Osnovni razlog ovakvom stanju ispitanici vide u nezaposlenosti i ekonomskoj nestabilnosti, koja ljude navodi da se priklone nelegalnim načinima zarade:

*Ima, ljudi nemaju posla, pa se bave raznim stvarima. (Žena, 40)*

*Ima onih koji se bave švercom na pijaci. Ima i djece koja se drogiraju. Ovo je zlo vrijeme jer se ne radi, nema fabrika. Tako da je jako teška situacija. (Muškarac, nisu naznačene godine)*

Ipak, na osnovu odgovora evidentno je da ispitanici, iako svjesni problema i prijestupa, nisu spremni govoriti o tome:

*U mom komšiluku živi miješano stanovništvo, ima i siromašnih i bogatih. Neka se djeca drogiraju... Ovo je mahala, pa se zna. Ima i nekih drugih krivičnih djela, ne bih da pričam o tome. (Žena, 27)*

*Nemojte me to pitati. (Muškarac, 57)*

Jedan od ispitanika je istakao da Romi ponekad bivaju optuženi i za djela koja nisu počinili:

*Ima! Priča se da je leglo droge i prostitucije u naselju Prutače, gdje se nalaze moji Romi. Gdje na prvi mah optuže Rome da su to uradili. Obradom podataka se ustanovi da je to uradio nerom. Ali ljaga ostaje na Romima. (Muškarac, 50)*

Osobe koje rade na deponijama posebno su istakle da se susreću s raznim vrstama kriminalnih radnji:

*Ja se s takvim ljudima ne družim. Nemam vremena za to. Radim po cijeli dan. Nailazimo na svašta, ali se klonimo toga. (Muškarac, 21)*

#### 4.4. Djeca Romi i sigurnost

Ovo istraživanje nije posebno tretiralo pitanje djece niti su rađeni intervjui s romskom djecom, tako da se u ovom dijelu koriste sekundarni podaci o sigurnosti romske djece i problemi s kojima se susreću romska djeца. Iz istraživanja je evidentno da su djeca, kao i njihovi roditelji i odrasla braća i sestre, pogođena siromaštvom, lošim stambenim uvjetima, izložena predrasudama i diskriminaciji u svim aspektima života. Istraživanje i iscrpan izvještaj UNICEF-a pokazuju da su romska djeca posebno osjetljiva grupa. Siromaštvo i društvena isključenost pogadaju romsku djecu i prije rođenja zbog loših uvjeta u kojima žive majke i porodice, tako da se romska djeca dva puta češće rađaju s manjom tezinom od prosječne. Nepovoljan položaj romske djece nastavlja se i tokom školovanja jer veliki broj djece nikada ne završi osnovnu školu.<sup>80</sup> Nedostatak adekvatne školske spreme, u kombinaciji s predrasudama, diskriminacijom i siromaštvom, ne ostavlja mnogo mogućnosti djeci za zaposlenje ili da uspiju prekinuti krug siromaštva i društvene isključenosti.

Manjak pristupa ili manjak dobrodošlice romskoj djeci u školi, gdje mogu učiti i napredovati, stvara veći pritisak na njih da rade ili da prose na ulicama

<sup>80</sup> UNICEF Serbia (2007). *Breaking the Cycle of Exclusion. Roma Children in South East Europe*, Dostupno na: [http://www.unicef.org/ceecis/070305-Subregional\\_Study\\_Roma\\_Children.pdf](http://www.unicef.org/ceecis/070305-Subregional_Study_Roma_Children.pdf)

kako bi povećali prihode svojoj porodici. Procjene o broju djece uključene u neku vrstu posla u velikoj mjeri variraju širom regije – od 23 posto u Albaniji do jedan posto u Rumuniji. Istraživanje UNICEF-a iz 2004. godine na Kosovu utvrdilo je da je velika većina ispitanice djece (99 posto) izjavila kako imaju neku vrstu podrške porodice i da ne bi živjeli na ulicama u slučaju da rade.<sup>81</sup> U istom istraživanju se navodi da na pitanje zašto rade, više od 80 posto djece navodi da tako pomažu svoju užu porodicu ili članove porodice, dok je samo oko pet posto njih navelo da rade zbog ličnih interesa (zbog džeparca). Procjenjuje se da trenutno na ulicama glavnog grada Albanije živi/radi oko 800 djece, od kojih su mnoga Romi, koja predstavljaju najugroženiju grupu izloženu opasnosti od maltretiranja, nesigurnosti i nepismenosti. Postoji percepcija da su većina djece koja rade na ulicama Romi, međutim to nije nužno slučaj. U Bosni i Hercegovini policija i nevladine organizacije procjenjuju da oko hiljadu djece prosi na ulicama, te da većina te djece (55 posto) nisu pripadnici romske populacije.<sup>82</sup> Razumljivo je da su vlada i međunarodni donatori investirali u velikoj mjeri u izgradnju smještajnih kapaciteta za romske porodice, međutim malo je napora uloženo u adresiranje institucionalnih prepreka za pristup smještaju romskih porodica. Jedno od područja koje jasno treba neposredno pojašnjenje i reviziju jest osiguravanje fer, transparentnog i standardnog kriterija za dodjelu stambenih jedinica čim postanu dostupne. Učešće domaćih predstavnika Roma bi bez sumnje značajno doprinijelo u procesu dodjele, ali bi se oni često dovodili u težak položaj u kojem su vrlo male šanse da izbjegnu optužbe za nepotizam ili protekcijske. Pri poboljšanju njihove uloge treba voditi računa da njihove odgovornosti budu precizne, transparentne i jasne. Kriteriji za dodjelu stanova moraju biti jasni i standardizirani, a veću ulogu bi trebalo dati centrima za socijalni rad, koji bi potvrdili da se stambeni objekti dodjeljuju na osnovu najveće potrebe. Tu se može javiti i potreba da se osigura da se stambeni objekt dodjeljuje jednakobrazno oboma supružnicima u cilju jačanja prava žena na vlasništvo nad imovinom te za očuvanje situacije majki i djece u slučaju problema u braku.<sup>83</sup>

<sup>81</sup> Ibid.

<sup>82</sup> Ibid.

<sup>83</sup> Ibid.

## 5. PRIJEDLOZI ROMA ZA PROMJENU ODNOSA VLASTI I SIGURNOSNIH ORGANA

### 5.1. Poboljšanje odnosa s policijom

Poboljšanje odnosa između policije i Roma ispitanici prije svega vide u edukaciji i poboljšanom razumijevanju između Roma i policije. Ispitanici smatraju da je i Romima potrebna dodatna edukacija kako bi bili bolje upoznati sa zakonom i zakonskim procedurama:

*Po mom ličnom mišljenju ima dosta ljudi koji nisu upoznati sa zakonom, potrebna im je dodatna edukacija, možda radionica ili sastanak. (Muškarac, 48)*

Stalni sastanci i razgovori vide se kao jedna od najboljih metoda u unapređenju odnosa policije i Roma. Na taj način omogućilo bi se da bolje upoznaju jedni druge i shvate međusobne prepreke i probleme:

*Saradnja s policijom, sastanci, mi moramo biti u vezi s policijom, opštinom. (Žena, 58)*

*Pa, kako kaže moj komšija, kada ljudi imaju problema, onda je potrebno da se sjedne i da se razgovara o problemima. (Žena, 66)*

*Nekad smo znali policajca koji dolazi u naš kraj. Uazio nam je u kuću, pio kafu. Sad toga nema. Kad ih zovneš, treba im sat da dođu na intervenciju. (Žena, 39)*

*Bolja saradnja između policije i romske zajednice. Naši sastanci u okviru projekta s policijom su se pokazali kao dobar način kako da policija bolje upozna nas, ali isto tako da Romi steknu povjerenje u policiju. (Žena, 25)*

*Veća saradnja između policije i romske zajednice. Da policija ne dolazi samo kad treba intervenisati, već da patrolira, kao što je nekad bilo. (Muškarac, 25)*

Policiji se najviše zamjera zbog stalne kontrole Roma koji rade na pijaca-ma, oduzimanja robe i određivanja visokih kazni koje moraju platiti. Ovakva situacija kod Roma koji se bave sitnom trgovinom stvara veliki animozitet prema policiji, što može biti veliki problem prilikom rješavanja drugih, ozbiljnijih krivičnih djela.

*Da oni shvate da ja radim svoj posao na miru. Dosta mi je i straha i bježanja i plaćanja kazni. Kada će oni shvatiti da ja živim od rada na pijaci. Nemam ja škole pa da mogu raditi negdje drugo. (Žena, 30)*

*Policija je dobra, radi svoj posao. Trebali bi malo da pripaze na Rome, jer mi od pijace živimo. (Muškarac, 32)*

Ispitanici kao problem spominju i nepovjerenje koje policija ima prema Romima:

*Saradnja s policijom i romskom zajednicom mora biti što bolja. Moraju i oni da vjeruju našim dokumentima, dokazima šta se dešava. Bojim se da imamo više neriješenih slučajeva, i to teških. Saradnja bi bila bolja kada bi ovi slučajevi bili riješeni. (Muškarac, 57)*

Pojedini ispitanici izrazili su jak animozitet prema policiji:

*Znam ja da oni rade svoj posao, ali daleko im kuća od moje bila, ne volim ih ni vidjeti. A ni oni nas ne vole baš nešto, ali moramo živjeti zajedno. (Muškarac, 68)*

## 5.2. Promjena odnosa države prema Romima

Skoro svi ispitanici se slažu da bi država, odnosno institucije, trebala promijeniti svoj stav prema Romima i posvetiti više pažnje romskoj populaciji. Većina ispitanika se slaže da je prije svega potrebna promjena percepcije predstavnika sektora sigurnosti prema Romima:

*Kroz radionice za policiju, senzibilizaciju. Da nauče ko su Romi i kakvi su Romi. Mi smo obični ljudi kao i svi ostali. (Muškarac, 25)*

*Pa moraju da nas gledaju kao ljude, a ne ko životinje. (Žena, 53)*

*Oni moraju prvo da nauče ko smo mi i da nas prihvate kao svoje komšije, građane. I da shvate da smo mi kao i oni. (Žena, 40)*

*Da nas priznaju kao građane ove države. Mi ovdje živimo stotinama godina. (Muškarac, 55)*

*Samo zajedničkim radom može doći do poboljšanja odnosa. (Muškarac, 41)*

Kao posebno značajni segmenti navedeni su obrazovanje i zapošljavanje, jer ispitanici smatraju da se bez većeg stepena obrazovanja Roma ni u budućnosti ništa značajno neće promjeniti:

*Mi imamo veliki problem, gdje romska populacija nije obrazovana. Ako imamo akcione planove, tri akciona plana se implementiraju*

*maksimalno, a četvrti, obrazovanje, stagnira. Država je prebacila na općine i oni ne daju para. U početku razgovora sam rekao da nema Roma u obdaništu i predškolskom. Zato što Rom uhvati majku za haljinu od druge do sedme godine, gdje je naučio proziti. On je naučio raditi s parama i njega niko ne može vratiti u školu. A ne rom do sedme godine ne zna ni sladoled pojesti, dok je ovaj do sedme godine radio s parama. (Muškarac, 50)*

*Pa da država pomogne onima kojima je to potrebno. Posebno kada bi bilo posla za nas, što bi bio pun pogodak. (Muškarac, 44)*

*Ja ne želim da sam na grbači drugima. Neka to shvate svi. Mi želimo da živimo od svog rada. Da mogu sad da imam kakav posao, u ovim godinama, išao bih radit. (Muškarac, 56)*

Pojedini ispitanici smatraju da je pored ulaganja države u obrazovanje neophodno da i sami Romi shvate da je obrazovanje najbolji put ka boljoj budućnosti i da će se odnos države, a samim tim i građana, promijeniti kada sami Romi promijene percepciju i više ulože u obrazovanje:

*Država će promijeniti odnos prema Romima kad ovaj narod shvati da je obrazovanje najvažnije i djeca i djevojčice budu išli u školu. Tako bi imali više šansi, prilika u životu. (Žena, 27)*

Stambeno zbrinjavanje također se smatra velikim problemom, jer upravo činjenica da brojni Romi u BiH nemaju svoje domove, već žive u vrlo neuvjetnim prostorima, pa ponekad i na ulici, bitno utječe na njihovu sigurnost i na način na koji ih posmatra policija:

*Rješavati stambene probleme. Ima ljudi koji žive po ulici i koji prose. Ipak su oni građani BiH (Muškarac, 31)*

Saradnju i razgovor s predstavnicima općina te učešće u kreiranju politika koje se odnose na sigurnosna pitanja Roma mnogi smatraju preduvjetom za poboljšanje situacije:

*Pa, kada bi imali češće priliku da razgovaramo sa predstavnicima opštine. Da oni znaju šta su naši problemi. (Muškarac, 46)*

*Većim uključivanjem Roma u kreiranje politike. (Žena, 25)*

Da je neophodno uključiti veći broj Roma u policiju, svjedoči i sljedeća izjava ispitanice koja smatra da mali broj Roma u policiji utječe i na stepen povjerenja Roma u policiju:

*Kad bi neko od nas radio u policiji, bilo bi drugačije, imali bi svog čovjeka među njima. (Žena, 39)*

Posebno je interesantna činjenica da je ovu izjavu dala žena. Uključenje Romkinja u policiju dalo bi posebnu dimenziju zaštiti Romkinja od nasilja na osnovu spola i nasilja u porodici.

### 5.3. Uključivanje Roma u kreiranje politika

Romi su najbrojnija manjina u Evropi i predstavljaju najrizičniju grupu u pogledu siromaštva u zemljama centralne i istočne Evrope.<sup>84</sup> Stope siromaštva iz nedavne studije Svjetske banke o siromaštvu su upečatljive i pokazuju da u Bugarskoj postoji deset puta veća vjerovatnoća da Romi budu siromašni u odnosu na ostale Bugare. Romi čine sve veći udio stanovništva u zemljama Evrope i centralne Azije zbog viših stopa nataliteta i iz tog razloga su stekli međunarodnu pažnju, a u procesu pristupanja Bugarske Evropskoj uniji posebna pažnja se obraćala pitanju Roma. Vlade i međunarodne institucije su u više navrata iskazale spremnost da podrže inicijative za rješavanje problema i potreba Roma, međutim nedostatak vjerodostojnih informacija o stvarnim uvjetima života Roma i nepostojanje programa evaluacije predstavljali su značajne prepreke na ovom putu. Studije Svjetske banke ukazuju na to da je pitanje siromaštva Roma višestранo i može se riješiti samo sveobuhvatnim političkim pristupom, koji će obuhvatiti sve dimenzije socijalne isključenosti Roma. Studije također predlažu inkluzivni pristup politici koji bi proširio i promovirao uključivanje Roma i učešće u društvenom *mainstreamu*, uz održavanje kulturnog i socijalnog identiteta i autonomije. Mehanizmi ove politike bi uključivali one koji čine ovaj proces dostupnijim Romima, to jest same Rome, te identificiranje područja u kojima su potrebne ciljane inicijative.<sup>85</sup>

Iako su Romi najbrojnija manjina u Evropi, njihov politički utjecaj je relativno marginalan. Čak i u zemljama u kojima Romi stoljećima čine veliki dio stanovništva, oni imaju podređenu i zanemarivu ulogu u političkom i društvenom životu. Odbijani su kao "Cigani", često progonjeni i rijetko prihvaćani kao ravnopravni građani.<sup>86</sup> Prema UN-ovom izvještaju o

siromaštvu<sup>87</sup> 40 posto Roma živi na rubu siromaštva, te u takvim životnim okolnostima i svakodnevnoj borbi za osiguranje egzistencije rijetko misle o politici. Iako su neke zemlje centralne i istočne Evrope u svojim parlamentima izdvojile određeni broj mesta za predstavnike manjina, uključujući Rome, na ta mesta se gleda kao na "pseudodemokratiju" jer služe samo kao "politički ukras", tako da Romi nemaju realne mogućnosti da utječu na politiku.<sup>88</sup> Ipak, i ova ograničena politička zastupljenost je veliki korak naprijed. Romski poslanici u zemljama poput Srbije, Bugarske i Rumunije su najčešće vrlo posvećeni i zagovaraju veće obrazovne mogućnosti za djecu i bolje uvjete života za romske porodice. Ako tražimo pozitivan primjer učestvovanja Roma u političkom životu, trebamo obratiti pažnju na Makedoniju, gdje su Romi treća po veličini etnička grupa u zemlji, što predstavlja oko osam posto stanovništva. Dvije političke stranke predstavljaju Rome, a njihovi delegati su imali mesta u makedonskom parlamentu tokom posljednjih 20 godina. U vladu Rome zaступa ministar bez portfelja i gradonačelnik općine Šuto Orizari, u kojoj je većinsko romsko stanovništvo, te je jedna od najvećih romskih zajednica u Evropi. Da bi postigli takav status i u drugim zemljama, Romi moraju uložiti napor te naći nove načine da se organiziraju, i politički i socijalno.

Romi se trebaju organizirati na način koji će im omogućiti da učestvuju u donošenju odluka i izboru svojih predstavnika. Open Society Foundations smatra da Romi trebaju postati svjesni koliko je važno da se uključe, i društveno i politički, ne samo za vrijeme izbora nego i u svakodnevnom životu, da zahtijevaju od zakonodavnih institucija da se zakoni usvoje i implementiraju.<sup>89</sup>

<sup>84</sup> Ringold D, Orenstein, M. A. Wilkins E. (2005). *Roma in an Expanding Europe: Breaking the Poverty Cycle*, World Bank Publications.

<sup>85</sup> Ibid.

<sup>86</sup> Arbutina, Z. (2014). Roma minority lacks political representation Europe. DW. Dostupno na: <http://www.dw.de/roma-minority-lacks-political-representation-europe/a-17517717>

<sup>87</sup> UN Economic and Social Affairs (2010). Rethinking Poverty. Report on the World Social Situation.

Dostupno na: <http://www.un.org/esa/socdev/rwss/docs/2010/fullreport.pdf>

<sup>88</sup> Arbutina, Z. (2014). Roma minority lacks political representation Europe. DW.

Dostupno na: <http://www.dw.de/roma-minority-lacks-political-representation-europe/a-17517717>

<sup>89</sup> Open Society Foundations (2013). Roma in Political Life in Europe: Introduction.

Dostupno na: <http://www.opensocietyfoundations.org/voices/roma-political-life-europe-introduction>

## 6. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA: ISKLJUČENOST I DISKRIMINACIJA STVARAJU NESIGURNOST

Kako je i predviđeno ciljevima istraživanja, ovaj izvještaj daje inicijalni uvid u sigurnosnu situaciju Roma u Bosni i Hercegovini, dok preporuke predlažu kako što efikasnije integrirati sigurnosnu problematiku Roma u opći okvir sigurnosti u BiH te politike i prakse koje se tiču romske populacije. Istraživanjem je planirano dokumentiranje najčešćih sigurnosnih rizika i problema s kojima se susreću Romi, što je identificirano iz intervjua s pripadnicima romske populacije koji su učestvovali u ovom istraživanju. Istraživanje je identificiralo i prepreke i mogućnosti za izgradnju većeg povjerenje između romske populacije i policije u BiH, što je također bio jedan od ciljeva istraživanja. Budući da je tema sigurnosti Roma nedovoljno istražena, ovo istraživanje i izvještaj imaju potencijal da skrenu pažnju domaćih i međunarodnih aktera na specifičnosti sigurnosne problematike Roma u BiH i da ih potakne da uključe ova pitanja u svoj rad.

Ovo istraživanje je pokazalo da su društvena isključenost i nesigurnost Roma u uskoj vezi i da se trebaju simultano tretirati i nadilaziti. Budući da je ova problematika kompleksna, tako se i samo nadilaženje ili smanjivanje isključenosti i nesigurnosti nameće kao dugoročan i zahtjevan proces. Društvenu isključenost Roma nije bilo teško prepoznati. Primjeri siromaštva, izuzetno loše stambene prilike, problemi u ostvarivanju prava, izloženost predrasudama i diskriminacija svakodnevница je u kojoj

Romi u BiH žive, što su jasni elementi društvene isključenosti. Većina primjera iz svakodnevnog života Roma koji su dati u ovom istraživanju oslikava svakodnevnu društvenu isključenost i čestu izloženost sigurnosnim rizicima. U izvještaju su dati primjeri kako ovi elementi kreiraju nesigurnost i sigurnosne rizike. Recimo, Romi često žive u barakama koje ne ispunjavaju ni osnovne kriterije sigurnosti i u kojima je rizik od požara, rušenja ili poplave mnogo veći nego u stambenim objektima koji ispunjavaju sigurnosne kriterije. Potom, nepovezanost romskih naselja s gradovima ili neplanska gradnja često je faktor koji stvara rizik po sigurnost i zdravlje jer službe koje inače redovno rade u drugim naseljima, kao što je čišćenje snijega ili odvoz smeća, nemaju obavezu da na isti način rade u romskim naseljima.

Jedan od kompleksnih problema koji prepoznaje ovo istraživanje je i to da namjensko ili spontano smještanje ili grupiranje populacije koja je diskriminirana može povećati društvenu izolaciju i smanjiti sigurnost. U intervjuima s Romima i policijom zapaža se da su romska naselja izdvojena kao mjesta u kojima vlada nesigurnost. Međutim, rješavanje ovog problema je kompleksno i osjetljivo jer su romska naselja najčešće spontano i bespravno nastajala. Ono što u bosanskohercegovačkom društvu nije toliko izraženo kao u nekim evropskim zemljama jest praksa ukidanja romskih naselja i sistematske deložacije Roma.<sup>90</sup> Primjer premještanja Roma na drugu lokaciju, to jest u alternativni smještaj, iz napuštenog penzionerskog doma u sarajevskom naselju Nedžarići zabilježen je 2002. godine i popraćen je istragom od Evropskog centra za romska prava i Helsinskih komiteta.<sup>91</sup> Ipak, potreban je sveobuhvatan pristup kako bi se Romi u BiH adekvatno podržali u rješavanju stambenih problema. Neki koraci su urađeni sa izgradnjom stambenih jedinica u koje su smješteni Romi, ali to je naravno rješavanje samo jednog segmenta isključenosti, a potrebno je provesti analizu na koji način ovaj vid smještaja utječe na situaciju Roma u BiH.

<sup>90</sup> <http://www.fightdiscrimination.eu/category/discrimination-vocabulary/roma/forced-evictions>

<sup>91</sup> <http://www.errc.org/article/forced-eviction-of-roma-in-bosnia-and-herzegovina/1661>

Istraživanje pokazuje da dugogodišnja diskriminacija i isključenost dovode do toga da se Romi veoma često osjećaju marginalizirano, da nemaju dovoljno povjerenja vlast, niti u institucije sigurnosti, te da nekad doživljavaju policiju više kao prijetnju nego kao servis građanima. Ovom stavu doprinosi i to da se Romi zbog nezaposlenosti često bave poslovima koji su zakonima u BiH zabranjeni, te da i zbog takvog načina rada dolaze u sukob sa zakonom. Međutim, ono što je problematično jest da se ovakav odnos, to jest nepovjerenje prema policiji, prenosi i na slučajeve kada su nad Romima izvršena krivična djela ili kada su Romi meta huligana ili podmetanja požara.

Ovo istraživanje je pokazalo da su Romi svjesni činjenice da su često u sukobu sa zakonom. Ova situacija je uzrokovana jednim dijelom time što je za mnoge Rome jedina mogućnost zarade vanpijačna prodaja i sakupljanje i preprodaja sekundarnih sirovina, što su poslovi koji nisu u skladu s bosanskohercegovačkim zakonima. Osim toga, oni Romi koji se bave prosjačenjem na ulici potencijalno su pod rizikom ne samo od policijskih sankcija nego i od onih koji kradu novac prosjacima. Kako kaže jedan od ispitanika: "Kome da se obratim, policiji, da im kažem da su mi ukrali pare koje sam isprosio?" U ovoj izjavi sadržana je kompleksnost situacije u kojoj se Romi nalaze kada je riječ o zakonu. Zbog društvene isključenosti i siromaštva Romi su, kako bi preživjeli, često prisiljeni da se bave nezakonitim poslovima i time dolaze u stalni kontakt s policijom i sukob sa zakonom. Ovo je jedan od ključnih razloga zašto Romi imaju antagonizirajući odnos s policijom. Ovdje naravno ne treba umanjiti mogućnost da pojedini policijski imaju predrasude prema Romima i da to utječe na njihovo djelovanje.

U izjavama Roma koji su učestvovali u ovom istraživanju te analizi regionalne prakse identificirane su prepreke i mogućnosti za izgradnju većeg povjerenje između romske populacije i policije u BiH. Ono što je ključno jest kontinuiran dijalog između Roma i policije i zajedničko utvrđivanje na koji način prevladati nepovjerenje i unaprijediti odnos. Jedan od predloženih načina jest otvaranje mogućnosti zapošljavanja u policiji

pripadnicima romske populacije. Potom je potrebno otvoriti za kritičku diskusiju ideju da Romi trebaju da se prilagode “normalnom načinu života”, što policija navodi kao problem za sigurnost Roma. Kako postići tzv. normalizaciju nije nešto što društveni *mainstream*, policija i vlasti treba da odrede i uvedu za Rome u BiH. Ovo bi trebao biti proces integracije koji bi se trebao shvatiti kao jedan od načina za postizanje sigurnosti i proces koji se usaglašava, prilagođava i razvija, uz aktivno učešće Roma. Međutim, nerealno je očekivati simetriju u ovim prilagođavanjima načina života Roma ili prilagođavanjima koja se očekuju od bosanskohercegovačkog društvenog *mainstreama* jer se u slučaju Roma radi o historijskoj, sistematskoj i institucionalnoj diskriminaciji.

Ipak, i pored određene doze nepovjerenja, većina Roma tvrdi da kontaktiraju policiju i traže zaštitu kad im je to potrebno. Problematično je to da ne smatraju da policija tretira djela učinjena prema Romima na isti način i sa istom ozbiljnošću kao što je to slučaj s neromima u BiH. S druge strane, predstavnici policije su tvrdili da postupaju jednakom prema svima, ali je također bilo jasno da imaju dosta slabo razumijevanje za kompleksnosti u kojima Romi žive te da očituju predrasude prema Romima. Cilj ovog istraživanja nije bio da utvrdi kad i kako je policija postupala, jer bi za tako nešto bio potreban sasvim drugačiji pristup. Međutim, istraživanje jasno pokazuje potrebu da se odnos Roma i policije unaprijedi. U dijelu pod naslovom Preporuke dati su prijedlozi kako se to može postići.

Romi su tokom istraživanja navodili da se policija prema njima odnosi s predrasudama te da su izloženi etničkom profiliranju tokom policijskog djelovanja. Tokom istraživanja predstavnici policije su dali potpuno suprotno mišljenje i smatraju da predstavnici zakona djeluju u skladu sa svojim ovlaštenjima te da sve građane pravično tretiraju. Iako iznosimo stavove Roma, ovo istraživanje se ograjuje od zaključaka da je djelovanje policije obojeno predrasudama kada je riječ o Romima. Za donošenje takvih zaključaka potrebno je drugačije istraživanje, to jest ispitivanje stavova i predrasuda na velikom uzorku unutar policijskih snaga u BiH.

Ovo istraživanje je pokazalo koliko je specifičan i kompleksan odnos Roma prema zakonu i predstavnika zakona prema Romima. Ta specifičnost je načito izražena u odnosu na krivična djela u kojima maloljetnici stupaju u brak ili kada dođe do seksualnog odnosa s maloljetnim osobama. Tokom istraživanja rečeno je da predstavnici zakona ova djela toleriraju Romima smatrajući da je to dio romske kulture i načina života. Na koji način pomiriti shvaćanje kulture i načina života s vladavinom zakona i zaštitom maloljetnih osoba diskusija je izvan domena ovog istraživanja. Tiče se pitanja etike, prava, sociologije, psihologije i socijalnog rada, i zahtjeva interdisciplinarni i dugoročni pristup kako bi se počela pronalaziti rješenja za ovu problematiku. Rješenja nije jednostavno naći, ali važno je pokazati volju i spremnost da se pronađu takva rješenja i uzeti u obzir da se promjene u kulturi i načinu života dešavaju i u romskoj zajednici.

Do sada se sigurnost i društvena isključenost nisu tretirale zajedno ni u politikama ni u literaturi, a ni u općem diskursu. Ovo istraživanje jasno pokazuje da je potrebno promijeniti ovakvu praksu i da je neophodno tretirati isključenost i sigurnost zajedno kako bi se ostvario sveobuhvatan pristup i jednom i drugom problemu. Ono što ovo istraživanje jasno pokazuje i što je potrebno uzeti u obzir jest povezanost društvene isključenosti i sigurnosti, odnosno izloženosti sigurnosnim rizicima. Ova teza koja je zastupana u istraživanju u skladu je s konceptom sigurnosti od kojeg istraživanje polazi, a koje holistički posmatra sigurnost. Prema ovom konceptu Romi u BiH su izloženi nesigurnosti i sigurnosnim rizicima jer su njihove zajednice izložene specifičnim rizicima, jer su izloženi kršenju svojih prava, otežanom pristupu servisima koje uživaju drugi građani. Ako tome dodamo nepovjerenje prema sigurnosnim institucijama, dolazimo do zaključka da su Romi u BiH znatno nesigurniji u odnosu na druge građane. Sigurnost je jedan širi koncept koji se prepiće sa zaštitom ljudskih prava i sloboda, pravom na dostojanstven život i jednaka prava za sve građane, te promovira saradnju i dijalog između građana, civilnog društva i vlasti.<sup>92, 93</sup>

92 United Nations Trust Fund for Human Security (2013).  
Dostupno na: <http://www.unocha.org/humansecurity/trust-fund/un-trust-fund-human-security>

93 Bastić, M. and Whitman, T. (2013). Vodič za žene kroz reformu sektora sigurnosti. DCAF & Institute for Inclusive Security.

Ovdje je potrebno naročito обратити pažnju на grupe koje su izložene dvostrukoj diskriminaciji, recimo žene Romkinje,<sup>94</sup> djeca Romi i invalidi. Isključenost i višestruka diskriminacija dovele su žene Romkinje do toga da su diskriminirane u društvu jer su žene i jer su Romkinje, te u porodici zbog patrijarhalnih stavova. U izvještaju su samo dotaknuti ovi problemi i jasno je da su potrebna iscrpna istraživanja s pripadnicima ovih grupa kako bi se ustavili faktori koji utječu na njihovu sigurnost i načini za njihovo nadilaženje. Inicijative za zaštitu djece na ulici koje provode lokalne zajednice sa "Save the Children" jedan su od načina da se djeca donekle zaštite, ali je potrebno usmjeriti pažnju i na razvoj dugoročnih rješenja koja bi onemogućila da se djeca uopće nađu na ulici. Također ozbiljan sigurnosni problem za djecu Rome jest rano stupanje u bračne zajednice, što uzrokuje brojne probleme za djecu, negativno utječe na razvoj i obrazovanje, te je u suprotnosti sa željom djece. Podizanje svijesti o problematičnosti ove prakse te jasno zakonsko sankcioniranje je možda bolna ali i prijeko potrebna metoda jer kultura ne smije biti izgovor za kršenje prava djece ili zloupotrebu djece u društvu ili porodici.

Politička i javna obespravljenost Roma uzrokovanata je mnogim faktorima, od kojih se neki javljaju unutar samih romskih zajednica. Za postizanje političkog i javnog učešća Roma potrebna je jača samoorganizacija Roma te veća zastupljenost Roma u programima i organizacijama koje se bave pravima Roma. Zatim, potrebno je povećati učešće Roma u popisu stanovništva te uesti kvote i odgovornost države putem zapošljavanja Roma. Budući da međunarodna zajednica učestvuje sa znatnim resursima u finansiranju programa za inkluziju i obrazovanje te zapošljavanje Roma u BiH, bilo bi dobro da ti isti donatori zahtijevaju jasno vrednovanje i praćenje ovih programa kako bi se utvrdilo u kojoj mjeri doprinose ciljevima inkluzije i poboljšanju položaja Roma. Međunarodna zajednica može iskoristiti svoj utjecaj prilikom finansiranja projekata za Rome i ozbiljnije se fokusirati na to da rješavanje pitanja i problema Roma u BiH postane dio političkih strategija i stalnih planova.

<sup>94</sup> Ethnic minority and Roma women in Europe: A case for gender equality? Synthesis report by Marcella Corsi, Chiara Crepaldi, Manuela Samek Lodovici, Paolo Boccagni and Cristina Vasilescu. The European Community Programme for Employment and Social Solidarity – Progress (2007-2013)

Jedan od ključnih izazova za smanjenje isključenosti i povećanje sigurnosti Roma jest mijenjanje svijesti onih na vlasti i cjelokupne *mainstream* populacije da prestanu doživljavati Rome kao pasivnu i problematičnu populaciju i tražiti izgovore za nerješavanje romskih pitanja. Mnogi Romi u BiH, što je pokazalo i ovo istraživanje, rade i obrazuju se, što je u suprotnosti sa stavovima da je isključenost Roma ono što Romi sami biraju, kao i kulturološke razlike i način života. Romi su u ovom istraživanju jasno iznijeli stav da neobrazovanje, život u nesigurnosti, nezaposlenost te izloženost diskriminaciji i uvredama ne smatraju i ne prihvataju kao dio romske kulture, pa je prema tome ovaj stav proizvod predrasuda i prečesto korišten izgovor, te treba da napusti javni diskurs u BiH. Umjesto ovoga, romske zajednice i predstavnici organa vlasti trebaju istinsku mogućnost da učestvuju u oblikovanju politika i inicijativa koje se tiču njihovih života.<sup>95</sup>

<sup>95</sup> Bernard Rorke (2014): Roma integration and 'a normal way of living'. Dostupno na: <https://www.opendemocracy.net/can-europe-make-it/bernard-rorke/roma-integration-and-normal-way-of-living>

## 7. PREPORUKE

Ovaj set specifičnih preporuka proizašao je iz istraživanja i ni na koji način ne implicira da je ovo sveobuhvatni ili jedini pristup koji je potrebno primijeniti.

### *Preporuke za policiju*

- Uključiti edukaciju o romskim pitanjima, načinu života, diskriminaciji i sigurnosnim potrebama i prijetnjama u redovnu policijsku obuku na policijskim akademijama;
- Entitetska ministarstva unutrašnjih poslova bi trebala razviti pravilnik o postupanju s građanima Romima, uključujući specifičnosti uzimanja izjava i komuniciranja s Romima te kako ostvariti odnos povjerenja s Romima. Na osnovu tog pravilnika treba osigurati da svi policijski i policijske radnici prođu odgovarajuću obuku;
- Oslanjajući se na evropsku praksu, raditi na razvijanju pravilnika i sveobuhvatne i sistemske prakse policijskog djelovanja u sprečavanju prosjačenja;
- Zajedno s romskim organizacijama i organizacijama za zaštitu djece raditi na sprečavanju iskorištavanja romske djece koja obavljaju rad na ulicama, uključujući prosjačenje;

- Osigurati praktičnu pomoć policijskim službenicima u svakodnevnom radu s romskim zajednicama, u skladu s profesionalnim policijskim standardima i međunarodnim obavezama preuzetim u pogledu zaštite ljudskih prava;
- Oslanjajući se na principe "pozitivnih mjera", raditi na zapošljavanju pripadnika romske populacije u policijske snage, naročito u mjestima i gradovima koji imaju veći broj Roma.

#### **Za međunarodne organizacije**

- Raditi na jačanju institucionalnih kapaciteta romskih organizacija za rješavanje sigurnosnih problema Roma u BiH;
- Podržati romske organizacije u projektima koji se tiču jačanja sigurnosti Roma u BiH;
- Zagovarati kod međunarodnih donatora usmjeravanja resursa i kapaciteta na ostvarivanje sigurnosnih potreba romske populacije u BiH;
- Zagovarati kod domaćih centralnih i lokalnih vlasti što intenzivniji angažman u nadilaženju infrastrukturnih problema koji su relevantni za sigurnost u romskim naseljima, kao što su protupožarna zaštita, javna rasvjeta te adekvatna sanitarna rješenja.

#### **Preporuke za općinske i kantonalne vlasti**

- Općinska vlast treba uraditi procjenu infrastrukturnih problema u romskim naseljima i usmjeriti sredstva za njihovo rješavanje;

- Zajedno s međunarodnim donatorima i organizacijama Roma osigurati da kuće u romskim naseljima koje se grade iz fondova određenih za Rome ispunjavaju sve građevinske, sanitарne i sigurnosne propise;
- Predstavnici općinske i kantonalne vlasti trebaju redovno održavati sastanke i savjetovanja s predstavnicima Roma kako bi saznali o njihovim potrebama te usmjerili svoje napore tamo gdje je to najpotrebnije.

#### **Nevladine organizacije koje se bave romskim pitanjima trebale bi:**

- Redovno raditi na procjenjivanju i dokumentiranju sigurnosnih potreba i problema Roma u BiH;
- Zagovarati kod državnih vlasti te općinskih i kantonalnih struktura poboljšanje stambene infrastrukture u romskim naseljima, kao što su javna rasvjeta te protupožarna zaštita;
- Raditi na educiranju pripadnika romske populacije o njihovim pravima i ostvarivanju pristupa obrazovanju, zdravstvenoj i socijalnoj zaštiti;
- Raditi na educiranju pripadnika romske populacije o što efikasnijoj komunikaciji s policijom i pravosudnim organima, uključujući promjenu percepcije Roma, odnosno raditi na tome da Romi shvate policiju kao servis, a ne prijetnju;
- Zajedno s državnim i lokalnim vlastima raditi na pronalaženju rješenja koja će doprinijeti smanjivanju iskorištavanja odraslih i djece Roma u prosjačenju;

- Raditi na pronalaženju efikasnih rješenja za prevenciju i zaštitu djece Roma koja rade na ulicama ili koja prosjače;
- Učestvovati u edukaciji policije i pravosudnih organa o romskoj kulturi, načinu života, vrstama diskriminacije i sigurnosnim rizicima kojima su izloženi Romi u BiH.

